

TESI DOCTORAL

LA DESTRUCCIO DEL MON RURAL CATALA 1880-1980:
DE PAGESOS A OBRERS I CIUTADANS

Dirigida per: JOSEP TERMES I ARDEVOL

ANDREU MAYAYO I ARTAL

Febrer del 1989

FACULTAT DE GEOGRAFIA I HISTORIA UNIVERSITAT DE BARCELONA

SEGONA PART

DE PAGESOS A OBRERS

El procés històric del desenvolupament del capitalisme català, al marge de la seva especificitat, s'insereix de ple en el model de creixement urbà-industrial i, en aquest marc, cal situar les transformacions agràries dels darrers cent anys. La mare dels ous, doncs, és el tema de la revolució industrial, si més no de la industrialització, i, de retop, la contribució, activa o passiva, de l'agricultura (1).

Sovint s'ha pres com a patró de referència el model britànic per a la revolució industrial i el model francès per a la revolució burgesa. I, en aquest sentit, les comparacions són odioses. En la mateixa obra de Marx hom palesa la tendència d'exemplificar les anàlisis econòmiques en el cas britànic i reservar els seus comentaris polítics a la situació francesa. Tanmateix, la resta de països no tenien perquè seguir les se-ves empremtes i, el que és més resolutiu, encara que ho haguessin volgut, no haguessin pogut fer-ho. El desenvolupament del capitalisme es produeix a partir de les condicions específiques de cada país però, sobretot, del context internacional. I la revolució industrial britànica i la revolució burgesa francesa canviaren radicalment les relacions econòmiques i el mapa polític del món.

La transformació de la Gran Bretanya en el gran arsenal industrial generava dues reaccions aparentment contradictòries però, al cap i la fi, complementàries: la concentració de la propietat de la terra, l'expropiació pagesa i la seva proletarització a escala nacional, i el fre industrial a escala internacional. El cas de l'Índia és paradigmàtic. En altres paraules, el negoci era importar matèries primeres, i entre elles els productes agrícoles, i exportar productes manufacturats. I en aquest sentit, la construcció de l'imperi colonial fou, sens dubtes, la seva obra mestra, continuada amb sagacitat a partir de la constitució de la "Commonwealth".

El Congrés de Viena intentà recomposar endebades les figures geomètriques d'un calidoscopi saccejat pels exèrcits napoleònics. Malgrat tot, l'aristocràcia havia après la lliçó i arribava arrosant la corda cada cop que tibava. El desenvolupament de les relacions de producció capitalistes a cada país dependrà fonamentalment de la capacitat de resistència de les forces de l'Antic Règim, així com de la capacitat de resistència, aquesta més oblidada o identificada amb l'anterior, de les comunitats pageses. I és que la gestació del capitalisme és un procés econòmic i tècnic però, essencialment, social.

Les recerques realitzades, tot seguint Vilar, sobre les transformacions agràries catalanes: del Set-cents apunten a una especialització dels conreus, principalment de la vinya, un més gran dinamisme del mercat i una incipient manufactura.

El creixement econòmic s'estroncà amb la guerra del francès, a cavall del Set-cents i Vuit-cents. L'exèrcit d'ocupació, desballestà, entre d'altres coses, la naixent infraestructura industrial. Malgrat l'avortament de la Constitució de 1812 i la repressió absolutista arran del Trienni Liberal de 1820-23, es procedí a la liquidació de les institucions feudals i l'establiment de la propietat absoluta de la terra a partir de mesures com: la supressió de les ordres monàstiques, la Desamortització eclesiàstica i, més tard, civil, la derogació dels senyorius i de les vinculacions, l'autorització del tancament de finques, l'abolició del delme i les primícies.

L'agricultura catalana jugà un paper decisiu en el desenvolupament industrial d'una Catalunya convertida en la "fàbrica d'Espanya", però no rebé, més enllà d'algunes zones del litoral i properes als nuclis urbans, els al·licients i inversions adients per a la seva modernització tecnològica i productiva.

"...l'agricultura contribuï decisivament a l'arrencada de la industrialització a Catalunya i també, en canvi, restà progressivament endarrerida a mesura que aquella avançava. Dit d'una altra manera, que el desenvolupament industrial del Vuit-cents, després d'absorbir bona part del potencial de creixement de l'agricultura, no generà els estímuls suficients com per a determinar transformacions generalitzades en el món agrari. En definitiva, la revolució industrial i la revolució agrària, dins del relativisme amb què han d'ésser emprades aquestes expressions, no es donaren simultàniament". (J. MALUQUER, p. 201)

El cas català dins l'Estat espanyol pot comparar-se al del Piemont respecte l'Estat italià. Totes dues zones faran la funció de locomotores del desenvolupament industrial, d'unificació del mercat estatal, d'esperonar, al capdavant, el liberalisme econòmic i polític. El Piemont tingué la seva oportunitat amb la construcció de l'Estat Unitari Italià i Catalunya amb el plantejament d'una República Federal i Democràtica durant el sexenni revolucionari. El Congrés dels Diputats de la República espanyola, amb el Partit Republicà Federal al Govern, aprovarà, l'any 1873, una llei declarant redimibles totes les pensions i rendes que afectaven a la propietat immoble i entre elles la "rabassa morta". La Llei fou impugnada per l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (Iacsi) i derogada després del cop d'Estat del general Pavía.

El "Risorgimento" italià i la Restauració espanyola ataronaren la revolució burgesa mitjançant un compromís amb les velles forces conservadores, en la forma que Gramsci definí com a "revolució passiva". Fou una opció motivada, sens dubtes, pel desenvolupament de les forces productives internes però, insistim un cop més, també per les circumstàncies internacionals, que, evidentment, ja no eren les de la conjuntura del 1848. La burgesia internacional passava a la defensiva davant l'empenta revolucionària del proletariat (2).

Parlar de burgesia és parlar de poder, i parlar de poder, en darrera instància, és parlar, també, de propietat. La burgesia agrària catalana, organitzada al voltant de l'Iacsi, considerava un atac directe al dret legítim de propietat les opinions d'en Pi i Margall exposades a les Corts Constituents (1869) i les propostes legislatives dels Federals durant la República. Modest Lleó ho deia, des de la Revista de l'Iacsi, sense pèls a la llengua: "la propiedad es inviolable e ilegible". La burgesia agrària catalana no posava en dubte la necessitat de la transformació capitalista de l'agricultura, si més no de la seva modernització tecnològica, allò que la treia de polleuera era les idees collectivistes i els intents de modificar el tradicional i sagrat dret de successió hereditària.

"Donde quiera que encontramos sociedades organizadas vemos en ellas el régimen de la propiedad individual, y sólo la comunidad, y aún, hasta ciertos límites, en los pueblos pastores nómadas siempre; sociedad rudimentaria cuyas ventajas, así para el conjunto como para los individuos, pueden apreciarse en algunas de las tribus de Africa con las que nuestros presidios y la guerra del 59 nos han puesto en contacto. La comunidad la vemos también en los pueblos salvajes de Africa y del Nuevo Mundo, pero ni uno solo de esos pueblos ha pasado al estado de civilización, sin entrar en el régimen opuesto, y sólo con la propiedad individual ha progresado". (citat per M. CAMINAL, 1985, p. 48)

La burgesia agrària catalana acombolà el procés desamortitzador de les terres a mans de l'Església i dels Municipis, així com la reconversió privada dels béns comunals. Tot amb tot, allò que la distingí de la resta de l'Estat i d'altres zones europees fou l'opció de treure l'excedent dels pagesos a través dels contractes de conreu. El camp català, doncs, no visqué un procés de proletarització a l'anglesa sinó de desnaturalització dels contractes de conreu emfiteútics, principalment de rabassa morta, i d'extensió de la parceria. Les raons eren d'ordre econòmic i polític. Per un costat, l'emfiteusi i la rabassa morta havien permès la roturació de noves terres i, concretament, l'especialització vitivinícola amb un cost baix. Per l'altre, eren institucions molt arrelades, emparades per l'ordenament jurídic i considerades intocables per les comunitats pageses, en el moment que, teòricament, s'ha de procedir a l'expropiació i concentració de la propietat.

La historiografia catalana de concepció burgesa, és clar, ha interpretat el manteniment de la via dels contractes de conreu com la simbiosi perfecta entre el capital i la força del treball. Catalunya, al seu parer, aportava el seny, l'exemple de les coses ben fetes, les bases de la prosperitat econòmica, la modernització del país i l'harmonia social. La via catalana delugia de les reminiscències feudals, sense caure en el parany del caciquisme o la perversitat sense escrúpols del capitalisme selvatge. A Catalunya, propietaris i pagesos es donaven la mà i ballaven una sardana.

"...al revés d'altres contrades agràries d'Espanya, a les de Catalunya no existia la diversificació d'interessos materials, ans al contrari. En efecte, des de feia quatre segles el camperol s'havia acostumat a treballar en comú amb l'amo; de l'un era la terra i les rendes, de l'altre les eines, el treball i bona part de la collita. D'ací sorgiren formes de dret en l'aprofitament del sòl que encara avui són un símbol d'una eficaç col·laboració entre propietari i pagès. La més important de totes és la "masoveria", peculiaritat del contracte de parceria, que en el Vuit-cents aconseguí una gran prevalença enfront de les formes pairals més antigues, com el cens emfiteùtic i la rabassa morta". (J. VICENS I VIVES, p. 123)

Les recents investigacions de Llorenç Ferrer sobre l'evolució de l'estructura de la propietat, del domini directe i útil, als segles XVIII i XIX referides a la Catalunya Vella, concretament al Bages, aporten suficients elements com per a esvanir el miratge d'una Catalunya rural harmònica i igualitària.

"Els petits pagesos accediren a una terra -que no era la seva- per la via del contracte de rabassa morta que els garantia teòricament l'estabilitat i la permanència en aquesta. I dic teòricament perquè el contracte es desvirtuà progressivament, i el que era, en principi una cessió de domini útil es convertí finalment en arrancament per plantar vinya després d'un procés progressiu de degeneració de la figura jurídica. De fons, però, i és el que marca la desigualtat, l'accés a la terra implicava establir una relació d'explotació amb l'amo del mas, que s'apoderava així d'una part de l'excedent pagès. L'harmonia, quan es d'atrau una part de la collita i la relació contractual empitjora, és la ficció jurídica d'algu que ho vol veure així". (L. FERRER, 1986, p. 129)

La relació contractual del camp català, de rabassa a la Catalunya Vella o parceria a seques a la Catalunya nova, era la forma d'explotació, i no l'única, a través de la qual la burgesia agrària extreu l'excedent. Encara més, al costat de l'explotació directa per part del propietari, caldria afegir l'autoexplotació de les famílies pageses.

"El rabassaire no accedia a una quantitat de terres suficient per subvenir a les necessitats de subsistència. D'altra banda, el monocultiu vitícola l'abocava obligatòriament al mercat i havia de vendre en unes condicions que ell no imposava. En aquest marc, l'autoexplotació de la petita explotació en la línia d'aprofitar el màxim la mà d'obra familiar era una sortida. (Idem)

El desenvolupament del capitalisme al camp català es trobava en un atzucac apurant, ja que ni els propietaris podien prescindir dels contractes de conreu, ni els emfiteutes o rabassers tenien prou força per a redimir els censos o accedir a la plena propietat de la terra conreada. La crisi agrària finisecular obrirà les portes al procés d'expropiació i concentració de la propietat, però la resistència pagesa, tradicional i sindical, frenarà el seu ritme i, fins i tot, durant els anys trenta, la truita s'hagués pogut girar. La lluita per la propietat de la terra esdevingué un factor constant d'agitació social al món rural i, més enllà, de polarització en la vida política catalana. Recordem, al més no, el paper jugat per la llei de contractes de conreu durant els anys trenta.

"En efecte, la feblesa relativa de la noblesa catalana i la persistència de pràctiques com l'emfiteusi i la rebassa morta que garantien uns drets dels pagesos sobre la terra, el sistema d'herència, l'homogeneïtat i solidaritat de la comunitat pagesa, han permès consolidar una propietat pagesa, que situarà el camperolat en una posició de força relativa en el moment decisiu del canvi que li permetrà fer front als intents d'una ràpida expropiació". (R. GARRABOU i E. SERRA, p. 57)

Les successives crisis econòmiques que patí la viticultura impossibilitaren el desenvolupament de les empreses agràries capitalistes basades en la intestat de capital i l'assalarització de la mà d'obra. Des d'aquesta perspectiva, cal interpretar la consolidació d'unes explotacions familiars, amb terres pròpies i, sovint, d'altres menades sota contractes de conreu. El cooperativisme agrari, generalment d'elaboració i consum, permetrà sobreviure les explotacions familiars. Tanmateix, ben aviat el problema no serà la propietat jurídica de la terra sinó el control del mercat dels productes agrícoles i dels subministres necessaris per a la producció. Les classes dominants, doncs, renunciaran, en part, a la batalla frontal dels contractes de conreu i aprofitaran els mecanismes del mercat, les indústries agrolimentàries i químiques, per a extreure l'excedent de les rendes agràries.

"Aquesta evolució vindria a confirmar les tesis sostingudes per una sèrie d'estudiosos sobre el desenvolupament del capitalisme al camp en el sentit de mostrar que aquell no sempre passa per un procés de concentració de la propietat i la consegüent proletarització, sinó que l'absorció de l'excedent pagès en determinades formacions socials, resultat d'una dinàmica determinada de la lluita

de classes, és molt més eficaç per la via del subministre de béns industrials, el control de la comercialització de productes, el fisc, el sistema financer o la política de preus que n'opas peria de l'expropiació. Així el manteniment de la propietat pagesa no seria tant una manca de desenvolupament capitalista, sinó la forma més operativa de dominació que ha tingut el capital". (Idem, p. 59)

La industrialització massiva dels anys seixanta, amb el desnivell creixent de les rendes industrials i agràries, l'especulació del sòl agrícola, i la necessitat cada cop més gran de capital (a més a més, d'altres factors de caràcter social i cultural), iniciarà el procés de desaparició de les explotacions familiars, si més no l'abandonament per part dels més joves i la seva marginalitat econòmica.

Comptat i debatut, la via catalana del desenvolupament del capitalisme al camp no serà ni la francesa, definida per la petita i mitjana propietat; ni l'anglesa o prussiana, d'expropiació i concentració de la propietat; ni la de la Valle Padana, de proletarització; ni la del Mezzogiorno o Andalusia, amb el manteniment de criteris d'explotació precapitalistes; ni la nord-americana, d'accés democràtic a la propietat (sense feudalisme previ); ni la Gallega, minifundista, ni... La via catalana es caracteritzarà per l'utilització dels contractes de conreu, potenciació de la via cooperativa, i per la subordinació al procés urbà-industrial i el mercat a través de l'anomenada "agrí-indústria". Una via descrita amb rigurositat per Gavignaud al Rosselló (Catalunya Nord) i que encara s'ha de bastir al Principat.

Tot seguit, intentarem descriure-la atenent a dos fils conductors comuns del procés capitalista dels països econòmicament avançats: el desenvolupament i desaparició de l'explotació familiar agrària i la subordinació de l'agricultura dins la societat urbana-industrial. L'explotació familiar, en l'actualitat, es troba en un atzucac, en el dilema d'optar entre la desaparició o la marginalitat, és a dir, entre l'assalariatzació indirecte o l'autoexplotació de l'agricultura a temps parcial. Tot fa preveure, i més en la perspectiva de l'entrada vigor de l'Acta Unica Europea, que el futur és a mans de les empreses agràries capitalistes, tot seguint el "model californià", i que la població activa agrària no superarà sensiblement el 5%. L'agricultura, des de la perspectiva econòmica, es transformarà en un subsector de la indústria química i agro-alimentària.

Començarem l'exposició amb un capítol introductorí referit al paisatge agrari del Principat i a la fase d'expansió econòmica de l'agricultura produïda a les dècades centrals del Vuit-cents. L'ocupació militar del general Franco assenyalarà el tall cronològic de dos períodes definits per dues idees-força: "La terra pel qui la treballa" i "Volem viure de la terra". D'antuvi, però, donem un cop d'ull a l'evolució de la població activa catalana per sectors de producció.

<u>Any</u>	<u>Primari %</u>	<u>Secundari %</u>	<u>Terciari %</u>
1877	469.185	58	
1900	429.266	53	221.419 27 161.018 20
1910	344.701	39	338.685 38 201.380 22
1920	345.163	34	431.142 41 253.750 24
1930	321.245	27	612.262 51 266.507 22
1940	329.178	27	523.924 43 368.843 30
1950	328.382	22	697.976 47 435.662 29
1960	264.623	15	832.293 49 517.614 31
1970	166.173	8	1.072.295 54 701.190 36
1981	107.759	5	886.579 47 818.533 43

FONT: Pròpia a partir de Tomàs Vidal, 1979, p. 204 (1877), Càmera Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona, Informe Econòmic de Catalunya, 1968, p. 70 (1900-1940). Armand Sáez, L'economia de Catalunya avui, Banc de Bilbao, 1974, pp. 62-63 (1950-1970). Anuari Estadístic de Catalunya, 1985 (1981).

CAPITOL IV

EL CALIDOSCOPI DE LA TERRA

*** El mosaic de la Catalunya rural.**

En el principi la naturalesa, la morfologia i el clima, determinaven la vida i el paisatge. La gran epopeia de l'home, a través de l'agricultura, ha estat la seva lluita per afaïçonar-lo a les seves necessitats. El paisatge de Catalunya ha estat, doncs, moblat des de fa segles per la mà de l'home i és el resultat del seu procés històric.

Catalunya és un país muntanyenc, amb muntanyes sagrades i simbòliques com ara el Canigó, la Pica d'Estats, Montserrat, Montsià... Les serralades dels Ports de Besòlt, el Montsant, les muntanyes de Prades i el Montseny configuren l'espinada d'un país coronat pels altius Pirineus. D'aquesta manera, la geografia ha volgut separar la franja litoral de les planes interiors aplegades en l'anomenada Depressió Central Catalana. Tanmateix, les zones amb un relleu sense pendent (inferior a 5 graus) són uns illots ubicats a la terra ferma del Segrià i el pla d'Urgell, els dos deltes del Llobregat i l'Ebre, l'Empordà i el camp de Tarragona. La resta del territori presenta un relleu amb pendents entre els cinc i els vint graus i, en bona mesura, superiors als vint graus. La pendent del relleu afecta directament la velocitat de les aigües superficials i, per tant, l'erosió del sòl, així com, per altra banda, és un factor

que influeix en el desenvolupament tecnològic i la mecanització de l'agricultura. Els especialistes assenyalen dificultats per les superfícies conreades a partir dels cinc graus.

El sistema circulatori d'aigües és format per dues grans artèries transversals, el Llobregat i l'Ebre, i una de longitudinal, formada pels Nogueres Ribagorçana i Pallaresa i el Segre. El Francolí i Galà, al Camp de Tarragona, l'Anoia i el Cardener, a l'Anoia i el Bages, el Ter, a l'Osona, Selva, Gironès i Empordà, i el Fluvià i el Muga, a l'Empordà, completen una xarxa de venes atapeïda de filaments capilars. A més a més, caldria atorgar la colonització del delta del Llobregat i de l'Ebre, la construcció de canals de rec, com ara el d'Urgell, i la riquesa d'aqüífers a la zona litoral. Tot plegat, facilitaria l'expansió del regadiu i, per tant, l'increment dels rendiments de l'agricultura.

SUPERFÍCIES REGADES PER PROVINCIES (Ha.)

	1860	%	1900	%	1983	%
Barcelona	12.000	20 (5)	14.100	10 (8)	24.300	9 (13)
Girona	6.300	11 (3)	7.700	5 (7)	32.100	12 (23)
Lleida	27.600	47 (9)	92.900	69 (22)	144.100	55 (33)
Tarragona	12.400	21 (5)	19.600	14 (7)	59.100	22 (20)
Catalunya	58.300	100 (6)	134.300	100 (14)	259.600	100 (24)

FONT: Pròpia a partir de Garrabou-Pujol, 1987, p. 46 (1860-1900) i Anuari Estadístic de Catalunya, CIDC, 1985 (1983). Les dades entre parèntesi expressen el percentatge de les terres de regadiu respecte el total de la superfície conreada provincial.

La distribució dels conreus dominants, realitzada per Roser M.ujoral l'any 1979, ens dóna una primera aproximació al mosaic de la Catalunya rural. Els prats afaçonarien les falades dels Pirineus amb el bestió boví com a protagonista indiscutible. Només quan la serralada albirí el litoral i la Tramontana bufi ben fort el paisatge canviarà a favor de la trilogia mediterrània olivera-vinyar-ametller.

"Segons una contalla tan antiga com divulgada, l'Empordà nasqué de l'encontre entre un pastor i una sirena. "Un pas enllà féu el pastor/ un pas enllà féu la sirena". La Catalunya muntanyenca i la Catalunya marinera, dues imatges d'una gran tradició popular i mai no antitètiques, arribarien d'aquesta manera a una síntesi feliç -i amorosa- sobre la plana empordanesa flanquejada al nord pel Pirineu i a llevant pel Mediterrani". (X. FABREGAS, 1987, p. 18)

A la resta de l'Empordà, el Ripollès, la Garrotxa, el Gironès, la Selva, el Vallès Oriental i bona part de l'Osona, dominarà els farratges i el blat de moro. La pluviometria favorable, no cal dir-ho, ajuda. Aquí el protagonista és el bestió porcí, que donarà peu a les famoses botifarres de Vic. I els bisbes, és clar.

Les hortalisses i els llegums omplen els camps de conreu del Maresme i dels deltes del Llobregat i de l'Ebre. En aquest darrer també cal fer esment de l'arròs. Els cereals, blat, ordi i civada, ocupen la superfície cultivada de la Depressió Central. La vinya es concentra al Penedès i s'extén per l'interior del prelitoral meridional (Alt Camp, Conca de Barberà, Priorat, Ribera d'Ebre i Terra Alta).

Les oliveres apareixen a les zones de secà meridionals, principalment al Baix Ebre-Montsià, el Segrià i les Garrigues. Al voltant del canal d'Urgell floreixen els arbres fruiters, sobretot les pereres, així com a les voreres de l'Ebre i al litoral del Baix Penedès i el camp de Tarragona. Precisament al camp de Tarragona trobem una de les zones de la Europa Comunitària més importants de fruits secs i, concretament, d'avellaners. A la zona meridional i oriental, el bestiar protagonista són les galines i els pollastres. I els ous, és clar.

Aquesta és la fotografia actual del mosaic agrari català amatent a la distribució de conreus dominants. Una fotografia que, com veurem tot seguit, diferent, si més no moguda, a la de fa cent anys i que el nostre particular procés històric ha tingut cura d'anar fixant.

El mosaic rural, però, cal definir-lo més enllà del paisatge agrari. L'estructura de la propietat, la tinença de la terra, el desenvolupament tecnològic, la densitat demogràfica i l'habitatge, l'arquitectura, el moviment associatiu i sindical, la parla i els costums,...són, tots plegats, altres factors que afaçonen les peces del nostre mosaic. Fem-ne cinc cèntims.

Tenim una primera divisió històrica entre la Catalunya Vella i la Catalunya Nova, marcada per la pinzellada modesta del Llobregat, que ha delimitat amb força la geografia i el paisatge rural. Les diferències no són endebades: en primer lloc, a la Catalunya Nova la propietat és més concentrada que no pas a la Vella; en segon lloc, el règim de tenença de la terra a la Vella es caracteritza per la masoveria i l'arrendament mentre a la Nova és la parceria; en tercer lloc, la població es disseminada en masos i llogarets a la Vella i concentrada en pobles a la Nova; en quart lloc, la mecanització és superior a la Nova; en cinquè lloc, l'associacionisme agrari, el cooperativisme i el sindicalisme, és més arrelat a la Nova;...

Una altra divisió és la lingüística, aquesta però fracciona el país de dalt a baix. D'aquí neix la denominació de català oriental i l'occidental, separats, així mateix, per una franja discontinua de parlar peculiar anomenada txipella.

Així, doncs, no hi ha una Catalunya rural, ans al contrari la Catalunya rural és un mosaic heterogeni i policèntric.

Tanmateix, haurem d'anar a la recerca del melic, del fil conductor que ens permeti enfilat el conjunt de peces o, si més no, situar el primer pla de la nostra narració. En termes de geocentrisme ho seria Manresa, tot i que Tàrraga esdevé la cruïlla de l'eix Barcelona-Lleida i l'eix Andorra-Tarragona. Tot amb tot, el melic, com el rovell de l'ou, no qualla en un punt precís, ja que és la història i no la geografia qui el determina. La vinya i els rabassaires seran el nostre melic fins la derrota militar del 1939, i, per tant, l'epicentre el podem situar al Penedès. Posteriorment, el melic s'ha traslladat cap a ponent, a la Terra Ferma, amb la fruita com a punta de llança. Malgrat això, cal no oblidar el dinamisme experimentat en els darrers temps pel Delta de l'Ebre, en el qual, al costat de l'arròs, la taronja i les hortalisses, ha començat a desenvolupar-se l'aquicultura. La resta de conreus, i pagesos, són a les drassanes en plena reconversió o jubilació.

* Les transformacions agràries del Vuit-cents.

Europa experimenta una etapa d'expansió general de l'agricultura des dels anys quaranta fins la dècada dels vuitanta, que assenyala el pas de l'agricultura tradicional a l'agricultura afaïonada per les relacions de producció capitalista. En aquests anys assistim al creixement demogràfic, la liquidació de les institucions de l'Antic Règim, el desenvolupament d'una indústria moderna i l'establiment d'uns

lligams cada cop més estrets de la producció agrària amb els mercats interiors i exteriors. La plasmació concreta d'aquestes transformacions agràries a cada país o regió depenia de la situació de partida, del context internacional, i, és clar, de factors polítics com ara la via de revolució burgesa, la formació dels Estats i la colonització, o descolonització, d'altres països.

La situació privilegiada, des del punt de vista econòmic, de Catalunya dins del Regne d'Espanya, a les darreries del Set-cents, era àmpliament reconeguda pels contemporanis (3) i ha esdevingut la tesis central dels historiadors tot seguint els estudis del mestre Pierre Vilar.

"Estem en el dret de parlar d'un salt endavant de les "forces de producció" -i primer de tot d'aquestes forces productives elementals de la vella economia: els homes, la terra, els procediments d'esplotació de la terra. (...)

No solament la població ha més que doblat, sinó que el seu repartiment dins el territori ja no és més el mateix. Hi ha hagut, a l'oest, repoblament, reconquesta del sòl, reconquesta dels vells instruments de regatge, i especialitzacions útils: com a l'horta de Lleida, al Priorat vitícola, a les Garrigues oleïcoles". (P. VILAR, 1966, vol III, pp. 627 i 632)

Tanmateix, el mateix Vilar té cura d'assenyalar les diferències intra-nacionals:

"Finalment, una vegada més -però sobre bases noves-, s'estableix el contracte entre dues Catalunyaes: l'oest repoblat, país d'immigrants, país jove, on la conquesta agrícola té molt a fer, però on l'empresa dels grans canals d'Urgell que molts somien no té gaire probabilitat de trobar promotors a lloc, perquè el pagès és pobre, el propietari llunyà, les crisis dures, les topades socials latents, la Catalunya de l'est, la de les masies policulturals, encara pròspera, a vegades innovadora, però demogràficament envellida, perquè les generacions joves emprenedores es concentren cap a Barcelona i la costa o "examen" dins la Península o a Amèrica. Entre totes dues hi ha l'agricultura intensiva suburbana i la triomfant viticultura. La seva extensió en detriment dels boscos mediterranis, tanmateix, esdevé poc rendable, fet que enverina el conflicte entorn del contracte de rompuda -la "rabassa". (Idem, p. 633)

La tesis de Boserup segons la qual la pressió demogràfica és el principal incentiu del canvi agrícola és, respecte al cas català del Vuit-cents, insuficient. Lògicament cal tenir en compte altres factors, per exemple l'estructura de la propietat o la fluctuació dels preus agrícoles, però, sobretot, la seva relació amb les necessitats

urbanes i del procés industrialitzador. i, en aquest sentit, el camp català havia d'aportar recursos econòmics i humans, així com els aliments suficients per a garantir la subsistència d'un contingent de persones, cada cop creixent, desarrelades del món rural. Les conseqüències foren, essencialment, tres: l'expansió de la superfície conreada, la intensificació de l'ús del sòl i l'especialització dels conreus (4).

La romputa de noves terres transformant terres boscos i erms en terres de conreu, començada amb empena a la segona meitat del Set-cents, s'intensifica durant les primeres dècades fins assolir gairebé un exhauriment a mitjats del segle. Els casos de municipis del camp de Tarragona, a la zona litoral, o del Bages, a l'interior, estudiats per Josepa Cardó i Llorenç Ferrer, respectivament, amb percentatges superiors al 80% són un bon exemple (5).

"Aquest exemples... pensem que són suficients per sostenir la hipòtesi d'una forta expansió de l'àrea conreada al camp català durant la primera meitat del vuit-cents, i d'una pèrdua del ritme en les dècades posteriors. Aquesta evolució coincideix prou bé amb la resta de països europeus, on també les possibilitats d'ampliar la superfície agrícola s'estronquen durant la segona meitat del segle". (R. GARRABOU i J. PUJOL, 1987, pp. 42-43)

Tanmateix, la desaceleració a la segona meitat del segle no és uniforme al conjunt del Principat. Per una banda, Girona (sempre amb dades provincials), presenta un retrocés de quasi el 50%, degut a la destrucció de l'àrea vitícola per la fil·loxera entre el 1879 i el 1885(al voltant d'un 87% segons els càlculs d'en Pujol) i al desenvolupament de l'explotació forestal vinculada al sud. Per l'altra, Lleida experimenta un creixement de 100.000 hectàries fruit, principalment, a la construcció del canal d'Urgell.

EVOLUCIO DE LA SUPERFICIE CONREADA (Ha.)

	1860	núm.índex	1885	n.í.	1900	n.í.
Barcelona	219.000	100	235.000	107	165.000	75
Girona	172.000	100	135.000	78	99.000	58
Lleida	312.000	100	382.000	123	411.000	132
Tarragona	252.000	100	284.000	112	286.000	113
Catalunya	954.000	100	1.036.000	108	962.000	101

FONT: R. Garrabou i J. Pujol, 1987, pp. 39 i 43.

La construcció de canals de rec als deltes del Llobregat i l'Ebre, i al pla d'Urgell provocà una extensió de la superfície conreada però, sobretot, una intensificació de l'ús del sòl. El canal de la Dreta del Llobregat amplà la zona regada en 1.212 hectàries. La inauguració del canal de la Dreta de l'Ebre, l'any 1860, estengué l'àrea regada de les 2.300 a les gairebé 5.000 hectàries de l'any 1870. El canal marítim Amposta-Sant Carles de la Ràpita (1890) i el canal de l'Esquerra de l'Ebre (1911) completaran el conreu del delta. La realització del canal d'Urgell, l'any 1862, possibilitarà, després de superar als anys vuitanta els inicials problemes tècnics, la creació de 63.343 ha. de recs a les terres de Ponent i, de retop, el creixement espectacular del regadiu al conjunt del país.

L'ampliació de l'àrea regada, així mateix, es produeix a partir de l'aprofitament dels abundants aqüífers del subedòl litoral. A més a més, és clar, de les petites canalitzacions de les aigües superficials, tant dels grans rius, com l'Ebre a la Ribera, com dels torrents més menuts.

La rotació bianual dels sembrats, tradicional dels països mediterranis, deixà pas, lentament, a la supressió del guaret i la introducció de noves plantes.

"Les rotacions i alternatives havien permès un conreu continuat sense posar en perill la fertilitat de la terra, es podia disposar d'una gamma de productes més diversificada per a l'alimentació humana o per al bestiar; alguna d'aquestes plantes ajudava a mantenir i a recompondre la fertilitat de la terra i s'havia aconseguit un nivell de rendiment dels cereals força acceptable. Malgrat els problemes que va presentar la introducció de plantes farratgeres, doncs, el canvi sembla notable i de bell antuvi hom estaria temptat de pensar que encara amb un cert retard la revolució agronòmica anglesa havia acabat per introduir-se". (Idem, p. 54)

L'agricultura tradicional, amb un excedent precari i un mercat inestable, s'orienta bàsicament a l'autoabastament. L'especialització agrícola catalana comença al Set-cents, com ha palesat Vilar, però prèn volada amb el nou segle davant l'augment de la demanda, l'intensificació de l'ús del sòl, la millora dels transports, la consolidació del mercat exterior i interior, i, al capdavant, la integració del sector agrari dins el sistema de relacions capitalistes. L'especialització s'intensifica en les

zones del litoral, ligada a la demanda urbana i exterior, però, així mateix, s'estén a les àrees de l'interior. Resulta absurd, sinó, l'extensió de la vinya a comarques com les del Bages o els inaccessibles Pallars.

La vinya esdevindrà, sens dubtes, el conreu més important i dinamitzador del camp català, seguit de l'olivera, els avellaners, els ametllers i els garrofers. Els cultius arbustius i arboris arribaran, l'any 1880, a igualar la superfície conreada de cereals i llegums. La vinya, en aquesta data, amb 308.500 ha. representarà el 66% dels cultius arbustius i arboris i la tercera part del total de les terres conreades. L'especialització orientada al mercat ja s'havia produït, amb secret, amb anterioritat a l'espatec de la "febre d'or".

"Abans que la demanda francesa ligada a la fil·loxera actués d'activador, doncs, la viticultura catalana ja s'havia implantat sòlidament en l'àrea més idònia i també ho havien fet significativament l'olivera i els fruits de secà. La dependència del mercat era cada vegada més gran, i l'èxit econòmic estava en funció de centrar-se en el conreu de productes amb una alta remuneració en els mercats autòctons i internacionals". (Idem, p. 64)

L'especialització agrícola, basada en primera instància en la idoneïtat de les terres, comença a dibuixar i colorejar les diferents peces del mosaic agrari català. Les províncies de Barcelona i Tarragona, l'any 1880, concentraven el 68% de la superfície vitícola. Les terres de l'Ebre i de Ponent, en la mateixa data, apleguen el 80% de les terres dedicades a l'olivera. L'avel·laner, amb unes cinc mil hectàries, es redueix pràcticament al Baix Camp. De les 20.000 ha. de garrofers, calculades cap el 1900 a la província de Tarragona, més de la meitat es situaven al partit judicial de Tortosa. L'atracció del mercat urbà de Barcelona estimulà l'especialització hortícola i frutera del delta del Llobregat i del Mareno. En aquesta darrera comarca, la patata primerenca esdevingué un dels conreus més remuneradors lligat amb la seva comercialització exterior. L'àrea septentrional apostà per intensificar l'ús del sòl, tot suprimint el guaret (Plana de Vic), i els conreus herbacis. Les comarques gironines, a partir de l'expansió dels farratges, prats i pastures, es convertiren en la principal zona ramadera del país amb una forta presència del bestiar Boví, oví i equí.

SUPERFICIE AGRICOLA CATALANA (Ha.)

	1960	%	1985	%	1900	%
Cereals i llegums						
.Cereals					317.449	
.Llegums					29.974	
Superfície de sembra (total)			372.899 (70)		347.323 (68)	
Guaret i erms			155.483 (30)		161.759 (32)	
Superfície conreada	473.749	50	528.382	51	509.081	53
Vinya	308.484	32	367.445	35	198.522	20
Oliveres	107.597	11	136.827	13	135.083	14
Arbres fruiters	51.058	5	51.730	5	51.199	5
Remolatxes, tubercles,					22.201	2
Plantes hortícoles	3.857	0,4	29.929	3	12.074	1
Plantes industrials					1.960	
Prats artificials	9.359	0,9			32.112	3
<u>Agricultura</u>	954.104	(32)	1.036.348	(35)	962.132	(32)
<u>Prats, deveses</u>						
<u>i monts</u>	1.992.352	(68)	1.910.108	(65)	1.984.324	(68)
.públics	435.984	22			357.024	19
.privats	1.556.368	78			1.627.300	82
<u>Total Productiu</u>	2.946.456		2.946.456		2.946.456	

FONT: Pròpia a partir de R. Garrabou i J. Pujol, 1987, p. 82. Els percentatges entre parèntesi de la superfície de sembra i guaret i erms es refereix a la magnitud de sota, superfície conreada. Els percentatges de conreus fan referència al total d'agricultura. Els percentatges entre parèntesi d'agricultura i prats, deveses i monts són sobre el total productiu.

• Els costos socials.

Fins ara només hem parlat de la terra i pot ser comença a ser hora de dir quelcom de les persones que la treballaven. La propietat absoluta de la terra, desligada de les relacions de producció feudals, estimulà la formació de nous propietaris, sobretot entre els conreadors d'antigues propietats sotmeses a la jurisdicció d'ordres religiosos. Recordem que aquestes terres acostumaven a ser les de més gran qualitat i que l'arrencada agrícola de la segona meitat del Set-cents facilità, en determinats casos, l'apropiació d'una part de l'excedent, transformat en metàl·lic a través dels incipients mercats (6). Sigui com sigui, la qüestió és que alguns pagesos pogueren accedir a la propietat de la terra dins el marc dels processos desamortitzadors. Apuntem, d'antuvi, que aquests nous propietaris seran els que imposaran unes condicions de treball, sovint a partir dels nous contractes de parceria, que significaren un increment superior del grau d'explotació.

L'increment significatiu del nombre de propietaris entre el 1850 i el 1900 són fruit, principalment, de la "febre d'or" i com a conseqüència de l'esmicolament de la petita propietat. En altres paraules, es crearen noves explotacions familiars, a través d'un repartiment de l'herència o, més freqüent, de la compra d'un petit troç per part dels jornalers, de dimensions petitíssimes bo i confiant en l'eufòria econòmica i l'augment dels preus dels productes agrícoles. En aquest sentit, els pagesos emprangueren el camí de l'endeutament per unes explotacions totalment insuficients en períodes d'estabilitat, no cal dir en temps de crisi, per garantir la seva supervivència.

Així, doncs, l'expansió agrària del Vuit-cents, l'extensió de la superfície conreada, la intensificació de l'ús del sòl i l'especialització agrícola, comportaren uns costos socials

de difícil quantificació però que projecten una ombra de dolor darrera de cada rompuda, plantada de ceps o construcció hidràulica. No debades, el país patí tres guerres civils, anomenades carlines, i un reguitze! d'aldarulls que maldaven per tornar a una situació prèvia a les transformacions agràries liberal-burgeses.

La construcció del canal de la Dreta de l'Ebre anà lligada al conreu de l'arròs. Moltes veus intervingueren en el debat, a escala estatal, per a oposar-se a dit conreu perquè el consideraven insalubre. Una polèmica que es perllongarà durant tot el segle. Els opositors acusaven els conreadors d'arròs que en tenir-lo embassat des de la sembra de la grana era la causa de múltiples infeccions i de les

temudes febres terçanes, mentre que aquests es defensaven argumentant que la mortalitat en les contrades arrosseres no era més gran que en les altres, i com que era un aliment excel·lent i tenia bon preu podia ser la base de la prosperitat econòmica d'una zona (7).

"El 1860 es va concedir una gran extensió del Reial Patrimoni, entre Amposta i els Alfacs, a Joan Antoni Tressera, destinada a convertir-la en arrossar, i l'autoritzaren a conrear-lo el 1861, malgrat les protestes de l'ajuntament de Tortosa, que el 1861, havent rebut un dictamen dels metges de la ciutat que argumentava que el conreu de l'arros era altament perjudicial per a la salut pública, feia constar que en cinc mesos de conreu de l'arros a la partida d'Aldea-Camarles (739 habitants) hi havia hagut 363 malats de paludisme i 17 defuncions en orze mesos, a Jesús i Maria i la Cava (1.370 habitants), 834 "invadits" i 86 defuncions, a la partida de l'Enveja (947 habitants), 820 malats d'intermitents i 63 defuncions. Afegeix que com a conseqüència de les febres palúdiques s'havien parat els treballs a les salines dels Alfacs, i havien estat substituïts quasi tots els carrabiners. Alhora que de 500 mariners matriculats més de 400 4s van veure obligats a deixar el servei, i els seus llaguts restaren amarrats al port de Tortosa i a les goles de l'Ebre (...) inicialment la posada en conreu de les terres va produir moltes víctimes i va inutilitzar molts homes en plena joventut. Diàriament pujaven els terciars en carro, anant a cercar metges fins a Tortosa". (L'economia del Baix Ebre, vol II, p. 121)

Els pagesos del Delta de l'Ebre, la majoria jornalers, patiren de valent. Encara avui perdura la imatge d'una gent curtida pel treball solert, d'una mena de raça seleccionada per la llei implacable dels arrossers.

"Quico era alto, fuerte, pero tosco y rudo. Tenía el rostro picado de viruela y el labio inferior grueso y un poco colgante; a veces le caía un hilo de baba.

Era muy duro al sufrimiento físico. A este respecto, recuerdo que un día, aserrando las gavillas de arroz con la hoz grande que llaman sorrac, se hizo un corte en el pie, abriéndose una herida que le alcanzaba el hueso.

A pesar de la sangre que le manaba y de la profundidad de la herida, apenas le oí quejarse, ni en el momento en que llegó casi desangrándose, ni después, en la cura, que se hacía con sal y vinagre, cura habitual en la masía para los animales y para los hombres.

Arrastró aquel mal durante muchos días, metiéndose en las aguas sucias, con la herida abierta y sin vendas, sin la menor precaución; la herida se llenaba de barro, que se extraía después con los dedos.

Este primo mío era un empedernido fumador; era éste el único vicio que tenía, el único placer, creo, que le proporcionaba la existencia; desde que se levantaba hasta que se acostaba, fuera de las horas de comer, no estaba ni un instante sin tener la pipa en la boca (...) Cuando se le terminaba el tabaco se volvía loco. Nada le desesperaba tanto como no poder fumar. Se hubiese pasado mejor sin probar bocado, privándose del agua, que sin fumar". (S. JUAN ARBO, 1970, pp. 42-43)

Cal recordar que era pràctica habitual dels treballadors dels arrossers el tallar-se i treure's l'inserte paràsit instal·lat entre les articulacions dels dits dels peus. La feina dura i la lluita sindical han dut, en l'actualitat, a una situació en la qual els jornalers del Delta treballen una hora diària menys que l'estipulada en el conveni provincial.

Les terrasses entaïrades fins els cims dels tossals per a plantar ceps o oliveres són plasmacions d'expansió agrícola, de dinamisme econòmic, però també d'esforç físic estereïdor. Uns han volgut veure en aquestes torres de Babel l'empremta del temps dels nostres pagesos i d'altres preferim advertir el paisatge del dolor. Són punts de vista diferents segons el color del vidre a través del qual hom observa les coses i els monuments, com ara les piràmides o el "valle de los caídos". Tot amb tot, com recollia Jaume Ardèvol en el seu informe sobre el Baix Camp realitzat l'any 1820, els pagesos necessitaven reconstituents per començar la feina quotidiana.

"Antes de salir para los trabajos del campo, es costumbre, en todos los naturales de aquel país, de beber la copa del aguardiente cuya libación parece de necesidad indispensable para saludar la venida del sol". (citat per P. ANGUERA, 1985, p. 130)

Així, doncs, el tabac, l'aiguardent i altres herbes esdevenien els estimulants imprescindibles per a intentar guanyar-se el pa de cada dia amb la suor del seu front, si més no servien de consol o de fruïció fugissera (res d'estrany, car els miners bolivians masteguen coca, els anomenats executius agressius l'"esnifen", o els nens del barri de la Mina inhalen pega).

* "Reus-París-Londres"

Reus és, sens dubtes, el melic de la Catalunya agrícola del Vuit-cents i la ciutat més nombrosa en habitants, després de Barcelona, és clar, fins a les darreries de la centúria. La importància del mercat de Reus, principalment de vi, aiguardents, avellana i oli, donà peu a la famosa frase que encapçala aquest apartat. La influència del mercat de Reus depassa amb escreix els límits del camp de

Tarragona per abastar gairebé tot l'àmbit de la Corona d'Aragó. Donem, doncs, un cop d'ull a partir de l'informe esmentat de Jaume Ardèvol i l'activitat desenvolupada per Bernat Torroja (1817-1908), sempre d' la mà del seu recopilador Pere Anguera, qui, a més a més, ha estudiat amb profunditat l'economia i la societat del Baix Camp d'aquest període.

L'informe de Jaume Ardèvol i Cabrer (8) abans de referir-se extensament a l'agricultura assenyalava tot un seguit de particularitats que val la pena destacar-les: en primer lloc remarca l'escàs pes de l'església ("no hay otra población en España que a proporción de habitantes haya tenido menos clero"); en segon lloc lloa l'èxit i l'honestetat de l'autogovern ("la mayor dicha que ha cabido a Reus (...) ha sido la que jamás hayan entrado en ella ni alcalde de letras, ni corregidor militar") i l'absència d'aristocràcia real; en tercer lloc, el bon ambient civil i natural en què creixen els reusencs des del moment del seu naixement, ha creat un prototipus impecable "es esbello, de talle elegante, agil, fuerte, activo, de moxolatura proporcionada y varonil (...) Generalmente es dócil y de buena fe; pero pronto e impetuoso en su resolución" per arribar a concloure'n que "su carácter propende al genio de un pueblo libre".

Els pagesos reusencs, segons Ardèvol, utilitzaven tres menes d'adobs: els fems, els fumiguers i el llot, i a més a més, des de temps immemorial enterraven els ossos al peu dels arbres per fer-los més productius. La constància de la gent de la terra per a combatre la carestia de l'aigua havia donat com a resultat la construcció de 75 mines. La principal collita és el vi, seguida de l'oli i l'ordi, ja que "se prefiere sembrar cebada, porque en una misma superficie se coge doble cantidad, y sale la misma cuenta como si sembrase trigo".

El comerç és el rovell de l'ou de l'economia reusenca, el mercat setmanal dels dilluns aplega a més de vuit mil persones de les rodalies. Tanmateix, l'àrea d'influència arriba a tot Catalunya, Aragó i País Valencià:

"Situado en medio del campo de Tarragona, desde su cerro hasta dos leguas de circunferencia, reúne el contrato de 70.000 almas; ampliando su area á 4 leguas, se pone en contacto con 130.000; y ensanchando mas su esfera hasta 7 leguas, reúne las relaciones mercantiles de 200.000, de las que es foco y centro de comercio.

Los cosecheros de los pueblos de 4 leguas á la redonda van á vender sus géneros en aquella illa, y en el mismo dia se vuelven á dormir á sus casas. Es centro de relaciones mercantiles de las tierras septentrionales de Cataluña, contenidas entre los ris Segre y nogueras, de cuyos puntos recibe carnes. Lo es

del alto Aragon, de donde recibe lanas y harinas; lo es del Aragon meridional, del que recibe seda, aceites y lanas. Tiene relaciones muy activas con Valencia, de la que recibe arroz, judias, algarrobas y materiales para los tintes, cuyos frutos cambia con dinero, pescas saladas, frutos coloniales, europeos y del pais, curtidos y tejidos de sederia y algodón."

La centralitat de Reus la confirma amb d'altres xifres, cada setmana rep 3.500 traginers o 31.200 roves de farina, així com té 112 grans alambins o 448 magatzems de productes comestibles. Un comerç doble, per una banda l'adquisició dels productes del rerpais per a reexportar-los en bloc, per l'altra d'importació massiva per a redistribuir-los cap a l'interior. L'aiguarent és el nucli central de l'exportació (i per tant dels productes adquirits a la part del país) i el bacallà el més important dels importats per a ser redistribuït, sense oblidar, però, un comerç força negligit en els comentaristes tradicionals: la farina.

Reus era la gran ciutat, el centre comercial, el bressol d'una nova cultura civil, ho tenia gairebé tot menys allò que esvenia una necessitat inajornable: el mar, un bon port. Durant molt de temps Salou en fou la sortida, fins i tot alguns arrauxats reusencs plantejaren obrir un canal directe des de la ciutat, però a la fi hagueren de fer cap a Tarragona i aprofitar el seu port. En aquest context, doncs, cal situar la construcció del ferrocarril Reus-Tarragona, inaugurat el setembre de 1856. Tres anys després, ja havien utilitzat el servei un total de 700.000 persones.

Tanmateix, la situació econòmica de la zona havia empitjorat ostensiblement a partir de la plaga de l'oidium, que començà els seus estralls, segons Bernat Torroja, l'any 1850 i que porta a la Diputació de Tarragona a sol·licitar del govern central una rebaixa de la quota general de contribucions d'immobles.

"La calamidad que hace siete años nos priva del rico producto de la vid, ataca tambien al avellano, cuyo fruto ha disminuido sensiblemente en los dos últimos años, sin que por ello dé el Oidium treguas a la patata y avichuelas, tubérculo y leguminosa que en la provincia de Tarragona constituyen el principal alimento de las clases menos acomodadas.

En tal estado desmaya el propietario que se (ve) privado de los rendimientos que esperaba de sus campos para atender a las más apremiantes necesidades de la vida; para remediarias, contrae deudas que absorven el escaso producto de su propiedad que no basta para atender al pago de sus contribuciones impuestas por un rendimiento o producto liquido que no existe (...)

La intensidad del daño que experimentan estos pueblos prueban los cincuenta expedientes que se acompañan según instrucción, por ser los mismos que han llegado a poder de este cuerpo provincial que tiene el deber de no poder otorgar el perdón a que son acreedores, si el Gobierno rebajando el cupo general de la provincia no facilita el medio de administrar justicia. Hállanse instruyendolo otros pueblos, no habiendolo hecho los más con motivo de los infructuosos gastos que otros años les ocasionaron sin obtener el perdón solicitado, sin duda por no grabar más otras poblaciones de la provincia, igualmente perjudicadas. Pero es lo cierto que los pueblos del Bajo Ebro, Falses y Reus, Vendrell, Valls y Montblanc, han perdido sus cosechas de vino, viendo cercenada en gran parte las de avellana y aceite, que son las que constituyen la riqueza agrícola de la provincia". (citado por P. ANGUERA, 1987, pp. 181-183)

La tasca de l'advocat reusenc Bernat Torroja i Ortega a la Diputació de Tarragona durant el període 1856-1860, després de la caiguda d'Espartero i la seva substitució per O'Donnell, destaca per la seva preocupació de modernització de la xarxa viària per tal de rellançar el comerç, que impulsava l'agricultura, i, de retop, per tenir llocs de treball als obrers afectats per les crisis agràries i industrial, cosa amb la qual s'evitaven els aldarulls populars de protesta.

"El 26 de juny del 1857, en presència de Torroja, possiblement a proposta seva, tot i que no hi consti de forma explícita, la diputació va acordar degut a "la necesidad de dar ocupación a muchos obreros de la Ciudad de Reus que han quedado sin trabajo por efectos de la paralización que han experimentado las fábricas", així com per la urgència mateixa del projecte, destinar 40.000 rals a les obres de la carretera de Reus a Montblanc; la concessió econòmica feia possible "dar trabajo a la clase menesterosa a fin de evitar cualquier atentado a que por falta de aquel subsidio pudiera cometer" ". (Idem, p. 61)

La millora de les comunicacions entre les terres de Ponent i el mercat de Reus esdevenien urgents, sobretot després de la inauguració del canal d'Urgell. I, en aquest sentit, cal contemplar les obres de la carretera Reus-Montblanc i la construcció en el mateix tram del ferrocarril, que donava feina a 1.226 homes i 168 carros. Tanmateix, el material era francès, fins i tot les travesses s'importaven de Marsella. La línia Reus-Montblanc, inaugurada l'any 1863, fou una de les més rendibles: el primer any de funcionament l'usaren 245.136 passatgers, que en la relació servei/kilòmetres la col·locava en el sisè lloc de totes les de l'Estat. El cost total de les obres realitzades pujava a 43.625.414,76 rals.

"La construcció de la xarxa ferroviària ocupà nombrosos braços durant un llarg temps. El jornal mitjà era de 8 rals etc. peons, 17 els paletes i picapedrers i 24 els carreters. No és estrany que la seva vida quedés, doncs, reflectida en la literatura popular, la mostra més clara de la qual és la Cancó del carrilera. Les condicions de treball que es desprenen del seu text eren quasi presidàries: es passava llicta cada matí i es descomptava el retard, eren acorriadats per l'incident més mínim, hi havia constants perills de mort o de ferir-se, i l'explotació quedava arrodonida amb la cantina, on els productes eren dolents, cars i venuts a fiar amb usura". (P. ANGUERA, 1981, p. 150)

Bernat Torroja fou el principal animador de l'exposició agrícola i industrial celebrada a Reus l'octubre de 1860. Tal com es detalla a la Crida:

"Uno de los medios adoptados por las sociedades modernas para establecer la emulación y noble lucha, que sirva á la vez de estímulo y provechoso estudio al hombre, que favoreciendo sus hábitos de trabajo como otra de las vías que le conduzcan á un mismo tiempo á mejorar su posición social, su instrucción y moralidad; son las exposiciones públicas de los objetos producidos por los esfuerzos aunados del trabajo é inteligencia del hombre aprovechando la siempre poderosa ayuda de la naturaleza.

Si estos pacíficos certámenes, poderosas palancas de civilización (...) Si Reus hermanando la instrucción y el trabajo, poderosas armas de los soldados de la paz, presenta una exposición de los productos de la agricultura é industria del país, tendrá ocasión de conocer mejor sus propias fuerzas, aprovechar las lecciones que siempre ofrecen estas pacíficas luchas para el mejoramiento de sus producciones, y dar á conocer á los comerciantes y consumi- es los recursos y la baratura que puede ofrecerles este mercado". (citada per P. ANGUERA, 1987, pp. 78-79)

El tarannà de la ciutat de Reus obert als nous vents racionalistes i positivistes es confirma amb la celebració, el juny de 1862, de la multitudinària assemblea, unes 3.000 persones "de todas classes y condiciones, tan numeroso como jamás se haya visto en reunión alguna en nuestra ciudad", per donar suport a la realització pràctica del projecte de construcció del submarí lctineu ideat per l'emportanès Narcís Monturiol. A la magna assemblea hi havia "lo más notable de Reus en el ramo civil, militar y eclesiástico, así como también en ciencias, literatura y artes, todos despojados de su carácter oficial" i fou elegit president de la mateixa Bernat Torroja, qui esperonà els assistents a la col.laboració econòmica "como catalanes, y si bien la gloria de que se trata es española, ante todo es de Cataluña".

Referent a l'estat de l'agricultura al terme municipal de Reus tenim un informe estadístic elaborat, l'any 1863, per Magí Josa, perit agrònom, i Boi Ribot, mestre d'obres. En obeir a un origen fiscal, l'establiment del líquid imposable, cal sospitar que la informació tendeix a intravalorar el rendiment i, en canvi, a augmentar els costos d'explotació. La vinya ocupa un total de 4.634 jornals, de 2.500 canes, i representa gairebé la meitat de la riquesa rústica. El rendiment d'un jornal de vinya de primera qualitat s'estableix en un líquid imposable de 260 rals, 646 d'ingressos menys 386 de despeses (9).

La preocupació pel foment de l'ensenyament agrícola fou una de les altres constants de Bernat Torroja. El 13 de maig de 1857 presentà una memòria a la Diputació proposant la creació de dues beques, d'una durada de sis anys, per a joves nats a la província que volguessin seguir a Madrid la carrera d'enginyers agrònoms, així com tres de perits agrícoles. Ambdues propostes foren aprovades per la corporació (10).

Torroja, amb el pas del temps i a l'ensem del país evolucionà cap a posicions regionalistes i proteccionistes. La seva proposta més sorprenent, pregonada l'any 1886, és la de crear "una Societat pera portar y sostindre factorías catalanas en la costa occidental d'África", allí "introduint al propi temps que'ls productes del nostre treball, nostre llenguatge y las llums de nostra civilisació cristiana (...), s'establiria un notable y lucratiu comerç (...que) seria motiu d'asseguransa de lucratiu treball a molts de nostres obrers. Amb aquestes colònies, la llengua catalana, a més a més, "seria entesa en lo litoral oceànic africà, y parlada no solsament per nostras factorías, així com també per las tribus ab qui contractarian".

Torroja acusà a la pràctica lliure canvista dels estralls de la crisi agrària finisecular i així ho manifestà en la introducció de les conclusions del Congrés Agrícola celebrat a Reus l'any 1887, organitzat per l'IACS:

"L'imponent crisis perque passa la agricultura, agravada per coincidir ab la crisis industrial, sino nascudes alimentadas ab duas per los suicidas procediments del lliure cambi, amenassan deixar deserts nostres camps y gran part de poblacions, á causa de la important emigració que s'iniciá fá alguns mesos, en busca d'elements de que aqui van faltant á la activitat y treball nacional, per la ostinació uns y llastimosa ceguera d'altres dels homes que s'proposaren femos felisos obrint de bat á bat las portas de nostres ports y fronteras á la producció estrangera, que'ls va mereixer mes consideració, protecció y apreci que la indígena". (citat per P. ANGUERA, 1987 p. 206)

• **"La febre d'or": foc d'encenalls.**

La destrucció del vinyar francès a causa de la plaga fil·loxèrica, a partir de 1865 i a un ritme de 85.000 hectàries per any, encengué la metxa de la febre d'or de la viticultura catalana. L'expansió de la vinya, com deiem més amunt, ja s'havia produït, a les terres més idònies per aquest conreu, a mitjats de la centúria. Ara, la demanda francesa generà una expansió per tot Catalunya, principalment les terres de Lleida, les terres marginals, a les partides conegudes pels noms de "Pocafarina" o "Campmagre", i, a la fi, en substitució de l'àrea dedicada als sembrats. El preu elevat del vi esperonava aquesta febre plantadora de ceps, car era més rendible conrear vinya i comprar el gra.

La febre d'or transformà les comarques vitícoles del prelitoral -Penedès, la Conca de Barberà, el Priorat o la Terra Alta- en àrees gairebé monocultivadores de vinya i estengué el conreu arreu de la Depressió central -Vallès, Bages, Solsonès, Segarra, l'Urgell- fins arribar als Pallars. El tradicional policultiu mediterrani s'havia anat d'oros. Llorenç Ferrer, tot referint-se a la dinàmica d'alguns masos del Bages, observa el trencament secular del mas a partir d'un cert exhauriment dels boscos i erms. En el mateix Baix Camp, concretament a l'Aleixar, i en la data tardana de 1880, els pagesos es tomaven a plantejar la replantació de ceps en comptes dels avellaners, tot just després de trenta anys d'optar, en molts casos, per substituir els ceps malalts d'oidium pel conreu dels avellaners.

"Pues, si las cosas siguen así es preferible plantar cepas y no avellanas, es una locura el movimiento que hay en plantar cepas, entre nosotros está el vino a ocho duros carga y todo por Francia". (11)

Sota aquesta embranzida, nom calcula l'ampliació en prop de 100.000 hectàries, un terç, la superfície dedicada a la vinya entre 1860 i 1885, sense considerar les pèrdues de les comarques gironines afectades primerencament per la fil·loxera. El quadre següent mostra, l'any 1885, el creixement desmesurat a les terres de Lleida. Les dades referides a l'any 1900, després dels estralls de la fil·loxera al Principat, palesa amb escreix l'artificialitat de la vinya a les terres de Ponent i tornen a concentrar el 75% de l'àrea vitícola a les províncies de Barcelona i, principalment, Tarragona.

EVOLUCIO DE LA SUPERFICIE VITICOLA (Ha.)

	1860	%	1885	%	1900	%
Barcelona	113.508	37	132.155	36	47.205	24
Girona	38.955	12	5.185	1	8.795	4
Lleida	59.583	19	119.077	32	40.940	21
Tarragona	96.538	31	111.028	30	101.580	51
Catalunya	308.484	100	367.445	100	198.522	100

FONT: Pròpia a partir de R. Garrabou i J. Pujol, 1987, pp. 80-82. (12)

L'època daurada de la viticultura catalana abraça, aproximadament, les dues dècades que van des de 1865 fins el 1885. Són els anys de les vinyes verdes fins als cims dels turons de prosperitat econòmica al món rural plasmada en la remodelació de les cases pairals, en l'exemplem dels nuclis urbans, en la construcció de noves carreteres i camins de ferro. Els anys, doncs, de vaques grasses mentre les del veí eren ben magres. Tanmateix, no era or tot allò que rellula, ans al contrari la febre d'or provocà la proliferació dels contractes de parceria, el tancament de les destil·leries locals, la submissió a les companyies comercials alienes, l'endeutament dels nous petits propietaris i dels sectors benestants enlluernats per les formes de vida i de consum ciutadanes. Comptat i debatut, els beneficis no serviren per millorar tecnològicament la producció i l'elaboració del vi.

L'expansió de la vinya durant la primera meitat del Vuit-cents esperonà la creació d'indústries d'aiguardent a diverses poblacions de zones productores de vi de baixa qualitat i allunyades dels centres de comercialització. El transport de l'aiguardent era, si més no, més rendible. A tall d'exemple, a Montblanc l'eufòria dels anys seixanta i setanta multiplica l'obertura de noves destil·leries (l'any 1858 funcionaven una dotzena), sense que l'ajuntament digués pruna davant les flagrants irregularitats urbanístiques i sanitàries, car aquestes indústries representaven una font d'ingressos inestimable per les finances locals, a més a més de donar feina i assegurar la compra de la producció vinícola. Tothom, doncs,

en treia profit i les monedes dringaven llampant pels taulells de les botigues i tavernes. L'augment del preu del vi arran de la demanda francesa capgirà la situació i les destil·leries han de tancar pràcticament les portes.

"El año 1876 se hizo una estadística (a la provincia de Tarragona) que acusó la existencia de 193 fábricas de aguardientes y espíritus y cuyos productos elaboraban en cantidad de 45.764 hectolitros por término medio al año. Des de aquella fecha la citada industria ha decaído de tal modo á consecuencia de los elevados precios y fácil salida que hasta los vinos mas inferiores han alcanzado en estos últimos años, que según la estadística formulada por el Ingeniero Agrónomo de que se ha hecho mención, en el finido quinquenio (1879-1883) se han destilado solamente 80,897 hectólitros de vino anuales produciendo 12.854 hectólitros de diversas clases de aguardientes.

Actualmente, solo hay unas cuatro fábricas que funcionan con regularidad, destilando los peores vinos que se producen; y entre las variadas clases de aguardientes que se elaboran, figuran unos 5.000 hectólitros de espíritu de vino que se destinan en su mayor parte á Francia para la obtención de los Chartreusses". (13)

Una de les conseqüències de més transcendència de la febre d'or fou, sens dubtes, el desballestament de les bases d'una incipient industrialització a les zones rurals. Per una banda, hi hagué tancament d'indústries transformadores de la producció vinícola, principalment les destil·leries. Per l'altra, la comercialització vinícola era a mans de companyies i comerciants vinguts de fora. No era estrany que fins i tot els mateixos francesos vinguessin a comprar directament el vi. El resultat, sigui com sigui, era colpidor: els beneficis s'escolaven rapidament de les zones rurals. Al capdavall, els propietaris ja en tenien prou amb els beneficis de la collita i no se'n preocupaven de controlar el negoci del comerç. La qüestió punyent, però, era que tampoc tingueren cura de millorar l'elaboració de la producció. El raïm continuava trapijant-se amb els peus, el suc rajava a través d'unes premses col·locades al carrer, mogudes per uns samalers que estranyien la gàbia de ferro, i feia caç a uns cups on, passat un temps, el vi agrejava.

"Salvo honrosas excepciones, el vino se elabora con sugesion á antiguos y rutinarios procedimientos (...). Las dificultades mas importantes con que tropieza para lograr (millorar la qualitat del vi), consisten en la desidia y poco cuidado en la elaboracion de los mostos por parte de la inmensa mayoria de nuestros cosecheros". (Idem)

La via còmode i rendible d'incrementar els guanys era l'adulteració a partir d'afegir guix en pols en el moment de xafar el raïm o quan el most ja havia fermentat. Les picabaralles entre propietaris i comerciants esdevingueren freqüents i, sovint, hagueren d'intervenir la justícia i els poders públics. L'any 1879, apareix a la premsa el dictamen emès per una comissió especial nomenada amb la finalitat d'adoptar mesures per combatre el problema que representava l'adulteració de vi. Les mesures que es proposaren, i que foren acceptades pel Consell d'Agricultura, són les següents:

- 1- Publicación en todos los periódicos oficiales de la fórmula más sencilla para descubrir las adulteraciones por la "touchina" y, si es posible, de otras materias nocivas a la salud.
- 2- Inspección constante por la autoridad o sus delegados para investigar las adulteraciones en todos los puntos de producción y venta.
- 3- Confiscación del vino, que debe ser inmediatamente arrojado, después de levantarse acta por la autoridad o por sus delegados, en que cuesten el nombre del delincuente, su domicilio, cantidad adulterada y lugar en que se verificó el comiso.
- 4- Publicaciones del nombre de los adulteradores en los periódicos oficiales y Boletín de la Provincia.
- 5- Multa que no baje de 50 pesetas ni esceda de 1.000 por la primera falta; doble suma en caso de reincidencia y diez veces mayor la tercera.
- 6- prisión, según lo que para casos similares establezca el código". ("EL LABRIEGO", 15-VI-1879)

Els mercats centre i sud americans havien estat fins a la febre d'or els principals receptors de les exportacions de vi i d'aiguardent del Principat. La demanda francesa féu créixer les exportacions catalanes a la dècada dels anys setanta de 1.270.000 Hl. a 3.050.000 Hl. Però segons la tesis de Josep Fajó: "la gran demanda francesa del 1878 al 1891 tingué per al sector vitivinícola català menys importància de la que sovint se li sol atribuir" (14). Fajó argumenta que l'increment de la demanda francesa arran del tractat hispano-francès del 1882 fou coberta, a Catalunya, per les zones amb menys tradició vitícola i, sobretot, per la producció de la resta de l'Estat.

Les monografies de Josep Colomé i Gabriel Serra centrades a l'Alt Penedès i la Conca de Barberà, respectivament, contradiuen aquesta afirmació amament a dos factors: l'establiment de comerciants francesos a Vilafranca i Montblanc i la corba del preu del vi en els mercats d'ambdues poblacions.

"Les relacions comercials que francesos i suïsos establiren a Vilafranca foren el suficientment fortes perquè l'any 1894, tres anys després d'haver finalitzat el tractat comercial amb França, i quan les vinyes de la comarca patien el flageli fil·loxèric, puguem trobar inscrits al registre d'estrangers del municipi quatre comerciants francesos i set de suïsos (...) Ometem en aquesta llista aquells que declaren treballar com a dependents de comerç". (J. COLOME, 1967, p. 20)

Així mateix, l'informe del "Consejo Provincial de Agricultura, Industria y Comercio" de la província de Tarragona calcula una mitjana de 806.735 Hl. (el 76,87 per cent) el vi exportat a França durant el quinquenni 1879-1883. El llistat de les cases exportadores segons els països de comerç, sovint a més d'un, tampoc deixa dubtes de la centralitat francesa: 47 a França, 21 a la Gran Bretanya, 13 a Alemanya i a "Rio de la Plata", 9 a Suècia i Noruega, 8 a Usa, 7 Canadà, 6 a Rússia, 5 a Holanda, Suïssa i Amèrica Central, 3 a Itàlia, 2 a l'Havana, Guayana anglesa i Brasil, i una a l'Equador. Els vins secs són adreçats als mercats de França, Holanda, Centre i Sud Amèrica, Brasil, Cuba, Rússia i part d'Alemanya; mentre els vins dolços fan cap a la Gran Bretanya i les seves colònies, Amèrica del Nord, Dinamarca, Suècia i Noruega, Rússia i part d'Alemanya.

La mitjana de producció de vi a la província de Tarragona durant el quinquenni 1879-1883 és de 1.577.606 Hl. i la seva distribució és la següent: 1.049.648 Hl. per a l'exportació, 50.224 Hl. destinats al comerç interior peninsular (15), 80.897 Hl. abocats a la destil·lació i 396.837 Hl. consumits pels 330.000 habitants de la demarcació provincial.

Un dels grans problemes de la comercialització era, sens dubtes, el transport. La xarxa de carreteres i fèrria era insuficient i la majoria de camins eren de terradura.

"Para la conservación de los vinos se emplean tinajas y toneles de diversa cabida; y los envases que se usan para el transporte por el interior varían desde el pellejo de 60 litros hasta los llamados bocoyes, de construcción francesa. Sin preferidos por necesidad los pellejos en donde no hay otro medio de transporte que á lomo de caballerías, como sucede en una gran parte de nuestras montañas del Priorato y sus inmediaciones, pero en las localidades ó comarcas que disponen de carreteras, dan mayores resultados y se utilizan ventajosamente las llamadas "pipas de tráfico", de forma ó construcción catalana y de unos 500 litros de cabida (...). El precio de transporte por hectólitro de vino desde el punto de producción hasta la estación mas próxima, varía entre 2 y 10 pesetas; y desde la Estación Férrea ó puerto de mar á la frontera francesa, oscila entre 2 y 5 pesetas por hectólitro". (vegeu nota 12)

EXPORTACIO DE VINS DE LA PROVINCIA DE TARRAGONA (en ml HL)

Països	1879	1890	1881	1882	1883	Total	(1)	(2)
França.....	637	928	739	900	828	4.033	806	76
Gran Bretanya	97	66	55	60	50	330	66	6
Rio de Plata.	184	95	127	99	89	567	117	11
Usa.....	11	5	9	11	10	48	9	0,9
Brasil.....	26	9	7	3	3	51	10	0,9
Dinamarca....	2	1	1	6	2	13	2	0,2
Suècia i Nor.	3	4	2	3	5	18	3	0,3
Ecuador.....	6	3	1	1	1	13	2	0,2
Holanda.....	3	1	2	-	-	7	1	0,1
Alemania.....	25	14	15	10	15	81	16	1
Canadà.....	5	5	3	7	4	24	5	0,4
Havana.....	5	-	-	-	6	11	2	0,2
Itàlia.....	2	-	-	11	11	25	5	0,4
Bèlgica.....	-	-	-	0,6	-	0,6		
Total.....	1.010	1.135	965	1.105	1.031	5.248	1.049	100

(1) Mitjana anual del quinquenni.

(2) Percentatge de la mitjana de cada país sobre el total.

FONT: vegeu nota 12.

Així, doncs, el tractat comercial amb França del 1882 incrementa l'exportació de vi a aquest país, tot i que, i en aquest sentit caldria interpretar la suggerència de Pujol, determinats exportadors catalans intenten diversificar-la amb la penetració i consolidació d'altres mercats. Aquest és, si més no, el resultat del meu estudi sobre la família Esplugas i la societat mercantil "Gregori Oliva i Cia" (1880-1882). Pot ser una excepció, però val la pena fer-ne cinc cèntims.

• **"Barberà-Tarragona-París-Londres".**

La família Esplugas-Moncusí esdevingué un bon exemple de la burgesia agrària del Camp de Tarragona i la Conca de Barberà. Una família que sabé lligà, amb una hàbil política matrimonial, els interessos de la producció i del comerç vinícola i, més enllà, compromesa amb els ideals democràtics del republicanisme reformista. Joan Esplugas i Moncusí era destinat a heretar un dels grans patrimonis de Barberà de la Conca amb unes setanta hectàries de conreu, gairebé totes de vinya. La perspicàcia i visió de futur de son pare -conscient de que la producció vinícola és essencialment especulativa i orientada al mercat- el portà a realitzar l'aprenentatge dels circuits comercials i dels mecanismes de fluctuació del preu del vi a casa dels seus parents, Oliva-Moncusí, de Tarragona. El seu oncle, Gregori Oliva, havia fet el pas de boter de Cabra del camp a comerciant de vi a Tarragona amb l'ajuda dels seus dos fills Gregori i Joan. Mentre el Gregori escollia el camí de l'aventura exportadora vinícola, el Joan optà pel de l'aventura revolucionària, al callu de l'Ateneu Tarraconense de la classe obrera, i el 25 d'octubre de 1878 atemptà contra la vida del Rei Alfonso XII (16).

L'any 1879, el Gregori Oliva i el Joan Esplugas, convertits en caps de família, eren decidits a realitzar els seus somnis adolescents. El projecte dels dos joves era ambiciós: es tractava d'obrir una escaleta en els mercats de França i la Gran Bretanya pels vins del camp de Tarragona amb la creació d'oli cinsexportadores a París, Londres i Liverpool. D'antuvi el conjunt de la família respongué que era un esforç endebades, ja que els mateixos francesos i britànics tenien cura de venir a cercar la producció. Tanmateix, no baixaren del ruc, calia ser decidits i guaitar nous horitzons, car la "tebre d'or" no duraria eternament i la filloxera ja havia començat a fer forat a l'Empordà. Calia, al capdavant, estar amatents i disposats per a guanyar-se un mercat cada cop més regulat per la competitivitat i, per tant, calia millorar la producció i elaboració, enfortir els canals de comercialització.

El desembre de 1879, els joves Gregori Oliva i Joan Esplugas marxaren cap a Marsella per a solucionar l'emmagatzematge dels vins que arribarien darrere seu amb un vaixell des de Tarragona. L'objectiu immediat era trobar comprador per a la collita que omplia i sobreeixia els cups de tota la família. Ben aviat, s'adonaren que no era cosa fàcil, car els francesos demanaven mostres per tal d'assegurar-se de la qualitat del vi. Ràpidament, Joan Esplugas donà instruccions a casa seva per a baixar mostres a Tarragona bo i recomanant que numeressin les mostres i els cups, respectivament, a l'espera dels resultats.

El maig de 1880, Joan Esplugas, després de l'obertura d'oficines a París i Londres, torna al seu poble. Amb l'experiència adquirida, la seva preocupació era vetllar per la qualitat de l'elaboració dels vins. El Gregori, puntualment, li trametia per correu tota la informació sobre el negoci a França i la Gran Bretanya, així com les instruccions necessàries per tal d'assegurar-lo:

"Querido Juanito: recibo con el mayor placer tu apreciable carta del 18 (de maig), aunque su contenido me desalienta bastante. Veo confirmados por ella todos mis temores y ya recordarás que todo lo que me refieres es lo mismo que ambos presumíamos en nuestras conversaciones de aquí. Parte de los vinos que se aguardaban han llegado en mal estado, los otros no han llegado todavía pero no dudo que llegarán mal también. Yo no quiero ir a Inglaterra otra vez pues ya comprendes que este tercer viaje habría de ser para mí muy penoso. En vista de ello V. (Virgili) ha venido aquí y está en París hace dos días, muy disgustado y con sobra de razón, pues nadie le quita de la cabeza que estos errores ya no son errores sino mala fé, lo cual no es verdad pero lo parece. He de decirte, casi, que tu eres mi última esperanza pues estoy convencido que ahora que has visto prácticamente las graves consecuencias que traen estos errores, aunque parezcan insignificantes, procurarás a toda costa cuando llegue la ocasión que no se repita jamás". (Carta de Gregori Oliva adreçada a Joan Esplugas, París, 21-V-1880)

"...es, con efecto, muy penosa mi situación. Has de saber que las otras 500 cuarterolas de Cartles han llegado y también son cortas de cabida, aunque no tanto como las primeras. Además acaban de llegar vinos para Cartles en plena fermentación (...) te aseguro que quedamos cubiertos de ridículo y de descrédito (...) Hoy mismo encuentro grandes dificultades para vender, cuando tu sabes de que modo eran solicitados nuestros vinos hace algunos meses (...) Dices que cuando estés en Tarragona no ocurrirán equivocaciones en los embarques. De eso estoy bien seguro pues sabes lo que es una equivocación en Inglaterra. Pues bien decirse sin exageración que una remesa equivocada valdría más la pena perderla toda entera. A nosotros mismos nos sucede que algunas partidas rehusadas nos ocasionan más gastos que su valor, de modo que hubiera sido una ganga incendiar estas partidas en lugar de enviarlas. Sé positivamente que Cartles ha tenido que pagar por el perjuicio de las primeras cuarterolas costas de 614 libras, además del gran daño que les han ocasionado por otros conceptos. Figúrate si estará furioso y deseando vengarse de nosotros, pero lo bueno es que ahora le hemos enviado las otras 500 también cortas y sin duda las restantes 800 que tienen arregladas de Reus son lo mismo (...) Esto no quiere decir que haya perdido las esperanzas para

el año que viene, no. Si logramos organizarnos bien y seriamente volveremos a adquirir la confianza perdida pero para ello será preciso comenzar de nuevo y trabajar con una exactitud que haga olvidar las faltas anteriores". (Idem, 3-VI-1880)

L'estorç extraordinari de la família Esplugas-Moncusí, propietaris i comerciants, per a introduir la producció vinícola en el mercat francès i britànic reeixí no sense superar greus entrebancs fruit de la negligència empresarial i comercial del nostre país, així com de la inhibició, quan no actitud negativa, de l'administració pública. La carta següent del Gregori Oliva palesa amb escreix les dificultats de la pràctica exportadora:

"Querido Juanito: hoy es domingo y te escribo en casa (...) Hace un temporal de viento horrible y me dicen que hay muchos barcos perdidos por las costas. Estoy con gran temor pues tenemos mucho género en camino y sin asegurar. Si fuese posible correría a asegurarlo todo pero hoy domingo es imposible. Los que sufrirán mucho forzosamente son los 78 bocoyes pues supongo que eran de los nuevos. (...)

Me alegro que me hayas enviado las muestras, yo también he enviado dos como sabes pero me temo que unas y otras tardarán en llegar, a lo menos, yo para enviarlas he acudido a tres agencias distintas de transportes y en todas ellas me han dicho que tratándose de España no pueden garantizar el día de la llegada ni siquiera si llegarán jamás, pues dicen que las aduanas en España suelen poner mil entorpecimientos y además en nuestro país este servicio es pésimo. Así lo dicen también en los prospectos. ¡Es vergonzoso!". (Idem, Liverpool, 21-X-1880)

Un any més tard, les coses havien canviat de color. Els problemes de la collita de 1879 ja no es tornarien a repetir en la del 1880. El Gregori Oliva havia posat la banya en el mercat britànic, amb oficines a Londres i Liverpool, i el Joan Esplugas vetilava, des de Tarragona, per la elaboració de la producció destinada a l'exportació. Era l'hora de consolidar definitivament el negoci amb la participació de tothom en la divisió del treball i en la repartició dels beneficis. Gregori Oliva, en una carta de les darreries del 1880, després d'analitzar les perspectives futures i congratular-se dels bons auguris, formula, a títol d'instruccions, la seva proposta de crear la societat mercantil "Gregorio Oliva i Cia":

"No hay ninguna duda que es mejor el negocio de Inglaterra que el de Francia. Lo mejor sería no contratar bocoyes y si portuguesas. Si los hay contratados no importa que ya se emplearan. Si dicen que muchos vinos solo sirven para Francia, contestarles que es un error. De Inglaterra piden ya muchos vinos secos ordinarios

que se venden a 12 libras cuando en Francia solo a 7. Además hay gran negocio de vinos para la exportación en cuarterolas, de 18 Salleron 2 Dulce, ordinarios. Para esto sirve cualquier vino y hoy se venden a 13 libras.

Tenemos tres maneras de hacer el negocio de Inglaterra: 1- como hasta aquí, 2- como se explica en la carta de Virgili (no trobada) y 3- por medio de dos excelentes representantes que se nos ofrecen para Londres y Glasgow. Ambos son buenos y de toda confianza. También podíamos valerlos del segundo medio pero sin Virgili, poniendo en su lugar a C. (Carties? Comas?). Para el negocio de Inglaterra establecido de este modo hay bastante y sobrado con 24.000 o 30.000 (pessetes? durus?) por grande que se haga. Lo que importa es comprar a la cosecha vinos dulces, calabreses y mistelas negras.

Yo iré donde convenga y me ofrezco gustoso a vivir en Inglaterra si es preciso. Parece que tu (Joan Esplugas) y José (Andreu) seriais bastante en Tarragona y Andrés (Moncusí) podría encargarse de la compra de vinos, mistelas, etc. Convendría hacer escritura y que el nombre de la sociedad sea G. Oliva y Compañía. Todos los socios podrían usar la firma si son los que ahora presumimos.

Nunca debe el tío (Ramon Moncusí) firmar pagarés al banco pues es expuesto y en Inglaterra encontraremos dinero con mejores condiciones si tenemos casa allí. Las clases de vino que se explican en la carta deben continuar siempre iguales. si sabemos hacerlo así no habrá nunca necesidad de enviar muestras pues luego serian conocidas. Los vinos nuevos no pueden emplearse solos al principio de la cosecha. Se han de guardar, pues, bastantes vinos viejos para ir mezclando con ellos. El examen de los vinos antes del embarque debe ser escrupuloso procurando ante todo que tengan los grados de fuerza y dulce debidos y que no tengan ningún gusto extraño.

El cognac que se envía de Francia a Inglaterra tiene de 19 a 22 grados y color como el ron de España o tal vez un poco más claro. Se envian clases muy finas pero también van otras muy ordinarias. Este negocio puede llegar a ser muy grande si sabemos hacerlo.

Se suele embarcar en bordaleras o en cuartos portugueses. Pero la clase de pipa importa poco, parece que el éxito es seguro si hay un interesado en Inglaterra. Convendría luego enviar un barril por muestra...".

Gregori Oliva i Joan Esplugas formaven un tàndem perfecte, car si el principal neguit del primer era la xarxa comercial, el segon el treia de polleuera tot allò relacionat amb la producció agrícola i, en primer lloc, el trobar remei a la terruda plaga fil·loxèrica. En aquest sentit, Joan Esplugas serà recordat pels seus amics i,

concretament pels pagesos de Barberà de la Conca, per haver estat l'introduïdor dels peus de ceps americans, molt abans que la plaga penetrés al camp de Tarragona i la Conca de Barberà. L'abril de 1880, rebia, a París, una carta del seu cunyat Miquel Plana de Valls:

"...con todo paso a pedirte una(cosa) que no puedo encontrar y es Llavors de cepas americanas para sembrarlas y prepararse caso que venga la filoxera. Mirarás si aquí (París) se encuentran; con todo no te apures por eso en todo caso pasaremos por donde pasan los otros..."

En la seva primera estada a París, Esplugas, s'interessà per d'altres innovacions tecnològiques que s'anaven introduint a l'agricultura i ramaderia. Llegí publicacions, assistí a conferències, conversà amb gent que en sabia un niu, però, sobretot obrí uns ulls com taronges en les grans fires i exposicions agrícoles. Com era d'esperar, cada notícia seva era rebuda amb cara de badocs de fira pels seus familiars, qualsevol cosa es podia esperar d'aquells espavilats francesos i d'una ciutat com París, finestra del món. Així ho escrivia, el 14 de febrer de 1880, el seu oncle Joan Arnill de Pira:

"Mucha estrañeza nos a causado al ver como dices que fuistes a ver una esposición agrícol y que vistes como dieron de comer a los pollos con máquinas nos parece extraño cosa que en España no lo hemos oido decir pero lo creemos porque los franceses estan muy más adelantados que los españoles por todos los estilos..."

En la primavera de 1882, Esplugas realitzava el seu segon viatge a França i la Gran Bretanya. El 5 de juny ocupava una cambra a l'hotel "Ronveau" (2 Golden square Regent, London), destinat als homes de negocis francesos. El 17 de juny escrivia a sa mare en un elegant paper imprès que duia un segell amb la llegenda: "Spanish Ports-Gregorio Oliva-Tarragona, London offices, 72 Mark Lane". L'objecte de la carta era comunicar-li la venda de 25 bocois a un preu total de 3.319 francs (uns 670 duros) i d'uns altres 25 de vi dolent a 35 francs Hl.

Tot amb tot, Joan Esplugas, després de dos anys de plena dedicació al negoci de l'exportació, decideix desvincular-se de la companyia quan, segons els balanços i l'inventari, semblava anava a mans besades. El mercat britànic era assegurat i tot just començaven a exportar vi a Nova York, Frankfurt, Bremen, Gothenburg... La baralla entre cosins seria una fàcil hipòtesi, però es contradiu amb el to fraternal de les cartes que li adreça el gregori Oliva, el mes de novembre del mateix any (1882), per encoratjar-lo i donar-li suport en la campanya electoral que havia endegat.

Tot fa pensar que la raó fou el canvi d'orientació efectuat pel Joan Esplugas a la seva vida, lligat a la seva responsabilitat de cap de família (i l'afecte extremat per sa mare, vídua i envellida) i, molt especialment, per la picor del cuc de l'aventura política (17).

Per un altre costat, desvincular-se de la Companyia no significa, ni de bon tros, deixar de creure en el futur de l'exportació, ni en els lligams entre propietaris i comerciants de vi, ans al contrari, l'experiència d'aquests anys li havia fet obrir els ulls sobre dues qüestions fonamentals a les que calia donar resposta per tal d'assegurar el seu patrimoni i els negocis familiars. La primera era la "modernització" i "racionalització" dels país a través de l'enfortiment de la societat civil i d'un canvi de règim polític, és a dir, una alternativa democràtica-republicana front la Restauració monàrquica. La segona era preparar-se per trobar resposta adient a la crisi de sobreproducció de vi i a l'anorreament de les vinyes per la fil·loxera. Comptat i debatut, si poca cosa es podia fer amb uns vins poc competitius en els mercats internacionals, molt menys se'n faria sense poder veremar els ceps i amb una administració pública enterinyada per la ineficàcia, quan no per la corrupció.

NOTES. CAPÍTOL IV. EL CALIDOSCOPI DE LA TERRA.

1) Renato Zangheri, l'any 1968, preferia parlar d'agricultura i desenvolupament del capitalisme, car de revolució industrial n'hi havia hagut a països no subjectes a les relacions de producció capitalistes:

"Il concetto di rivoluzione industriale è ovviamente diverso da quello di capitalismo, più specifico e restrittivo per alcuni aspetti, per altri aspetti più ampio. Rapporti capitalistici esistono, in diversi paesi, prima che appaiano le condizioni di una rivoluzione industriale (...)Le rivoluzioni industriali compiute nelle condizioni del socialismo si collocano in un contesto radicalmente diverso. Scompare il profitto capitalistico come motore dello sviluppo, entra in scena uno Stato che ha mutato il suo contenuto di classe, e dirige e pianifica, tenendo in mano le principali leve economiche, oltre che politiche, del potere. Le due esperienze di industrializzazione, la capitalistica e la socialista, che è di moda accomunare, fanno parte di due mondi: ridurle sotto lo stesso concetto è segno di superficialità scientifica, non meno che se si volesse assimilare il commercio marittimo di epoca micenea a quello olandese moderno". (R. ZANGHERI, 1977, pp. 41-42)

Les vies d'accés, és clar, són diferents, fins i tot, si molt se m'apura, els objectius. Però, i els resultats? No són les dues cares d'una mateixa moneda? La meua tesi és que tan l'Urss -ja veurem on van a parar les reformes endegades a la Xina- com els països de capitalisme avançat han apostat pel mateix model de creixement urbà-industrial. Aquest ha estat, a parer meu, el gran fracàs de les experiències revolucionàries socialistes. La revolució industrial soviètica, per exemple, es realitzà, gràcies al control absolut dels mitjans de producció per part de l'Estat, en un període de trenta anys, mentre el país bressol, la Gran Bretanya, hagué d'esperar dos segles. Ara, potser, els historiadors soviètics podran quantificar, i qualificar, els costos socials. Jo tampoc, com diu el professor Zangheri, barrajo el whisky amb el vodka. Separadament ja et deixen fet prou caldo.

2) Així ho expressa Giorgio Candeloro en la introducció als estudis de Gramsci Il Risorgimento:

"In sostanza l'assenza di un movimento "giacobino" nel Risorgimento si dovette, secondo Gramsci, non solo alla debolezza economica e alla formazione storica della borghesia italiana, ma anche al fatto che, quando in Italia la borghesia dei paesi più progrediti d'Europa aveva esaurito in gran parte la sua funzione progressiva ed era già in posizione difensiva di fronte al proletariato".

3) L'escriptor castellà José Cadalso a les conegudes Cartas Marruecas, de finals del Set-cents, comparava el Principat amb Holanda:

"Si yo fuera señor de toda España... haría a los catalanes mis mayordomos... Por un par de provincias semejantes pudiera el rey de los cristianos trocar sus dos Américas. Más provecho redundaría a su corona de la industria de estos pueblos que de la pobreza de tantos millones de indios (...) Los catalanes son los pueblos más industriosos de España. Manufacturas, pesca, navegación, comercio, asiento, son cosas apenas conocidas en otras provincias de la Península respecto de los catalanes... Los campos se cultivan, la población se aumenta, los caudales crecen y, en suma, parece estar aquella nación mil leguas de la gallega, andaluza y castellana. Pero sus genios son poco tratables, únicamente dedicados a su propia ganancia e interés, y así, los llaman algunos los holandeses de España". (citad per P. VILAR, 1966, vol III, p. 10)

Fixeu-vos, per una altra banda, que Cadalso parla d'Espanya però, alhora, es refereix Catalunya com a nació.

4) En aquest apartat seguirem les indicacions de la síntesi més recent realitzada per Ramon Garrabou i Josep Pujol, presentada com a ponència al Seminari Internacional d'Història, La Crisi Agrària de Finals del S. XIX a Europa (Girona, abril de 1986), i, posteriorment, publicada a "RECERQUES", núm 19, amb el títol "El carvi agrari a la Catalunya del XIX".

5) Esmentem el cas de Montblanc, la capital de la Conca de Barberà, comparant les dades del cadastre de 1731 i de l'amillament de 1858, ambdues expressades en jornals:

	1731	%	1858	%
Superfície del terme	3.547,2		3.544,2	
Terres productives	1.358	38,2	2.771	78,1
Terres no productives	2.189,1	61,8	773,1	21,9
Vinya	376	27,6	1.273,2	45,9
Oliveres	250,5	18,4	346,5	12,5
Sembrat	718,1	52,8	712,5	25,7
Horta	7,3	0,5	293,1	10,5
Noguers	6	0,4	-	-
Avellaners	-	-	145,6	5,2
Bosc	261,3	7,3	95,1	2,6
Erms	1.658,6	46,7	37,6	1
Roquissers	269,1	7,5	156,8	4,4
Garriga	-	-	483,5	13,6

Nota: Els percentatges dels conreus són sobre les terres productives i la resta ho són sobre el total de la superfície del terme.

En poc més d'un segle l'àrea conreada passa del 38% al 78%, amb un increment net de 1413 jornals. L'expansió s'ha fet a partir de l'aprofitament dels erms i la rompuda de boscos i roquissers. La vinya és la gran protagonista de la nova terra cultivada amb prop de 900 jornals (el 63%), seguida pel horts (20%), els avellaners (10%) i l'olivera (7%). L'àrea dels sembrats es manté pràcticament inalterable. El terme municipal de Montblanc, l'any 1858, havia exhaurit gairebé la

possibilitat d'ampliar les terres de conreu, intensificat els regadius en el doble de la mitjana del país i l'especialització dels cultius arbustius i arboris ocupava el 63%. Només la vinya representava el 46% del tota de la superfície conreada. La bogeria de la febre d'or provocaria l'expansió de la vinya en terrasses fins els cims dels tossals i en perjudici de l'àrea dels sembrats. Però, això, ja són figues d'un altre paner.

6) Un procés similar es produí a la Itàlia Central amb la supressió dels Estats Pontificis. Una zona - Umbria, Marche i Romagna, amb l'alegitó de la Toscana - d'especialització vitícola i de difusió de la parceria ("mezzadria"). La identificació dels Senyors amb l'Església generà un procés econòmic i polític de lluita per la terra a l'ensems de laicització del nou Estat Unitari. No debades, aquesta àrea és caracteritzada pel seu anticlericalisme i suport als nous corrents ideològics republicans i socialistes.

7) El cas del Delta de l'Ebre pot comparar-se, a escala reduïda al del Delta del Po i l'anomenada "Bassa Valle Padana". El sanejament de les terres significà una de les inversions més importants del capitalisme a l'agricultura amb uns costos socials enormes derivats de la duresa del treball, la malària i la malaltia de la "pellagra" derivada del consum exclusiu del blat de moro. Recordem que aquesta és la zona de més gran proletarització agrícola i bressol del sindicalisme revolucionari.

8) L'opuscle de cinquanta-sis pàgines porta com a títol: "Ensayo sobre la topografía y estadística de la Villa de Reus en Cataluña". Vegeu la seva reproducció completa a P. ANGUERA, Informe sobre l'economia reusenca del segle XIX, pp. 115-170, així com el perfil biogràfic i comentari realitzat per Anguera a les pp. 24-28. Ardèvol fou personatge identificat fins el moll de l'os amb el liberalisme i el positivisme científic.

9) Journal de viñas (Primera qualitat)

-Producto integro en especies en el año

común de un decenio en cargas de vino..... 10

-Precio medio de cada una.....60
 -Multiplican Reales de Vellón..... 600
 -Valor de los sarmientos y orugo.....46

- Total producto íntegro..... 646

Gastos de cultivo

-Por cuatro jornales de poda a 8 rs..... 32
 -4 id. de arar a 20 rs..... 80
 -5 id. de cavar a 8 rs..... 40
 -Por seguir yerbas..... 24
 -Por azufre y azufrar..... 60
 -Por reposición de cepas 10%..... 60
 -Por recolección y conducción de uva..... 50
 -Por pisar en Base y demas operaciones anexas 40
 - Total de gastos..... 386

RESUMEN

- Importa el producto íntegro..... 646
 - Id. gastos de cultivo.....386
 Líquido imponible Rv..... 260

La reproducció completa, de superfície ocupada i rendiment per jomals de cada conreu la podeu trobar a P. ANGUERA, 1985, pp. 203-211.

10) En la mateixa sessió proposà la creació d'un impost sobre els gossos per a finançar la construcció de camins veïnals i l'inici de gestions per obtenir la rebaxa de les contribucions agrícoles per ajudar a combatre la crisi provocada per l'oidium i les gelades.

A la dècada dels vuitanta, insistí en els temes educatius però, ara, posava l'accent en la finalitat política i moral de que "es destiurín de ser víctimes d'errònees y perturbadoras doctrinas, que no poden conduhirlos al desitjat port de son benestar". No cal dir que les doctrines errònies i perturbadores, eren el socialisme i el sindicalisme.

11) Museu-Anxiu de Montblanc i Conca de Barberà, Anxiu Joan Esplugas i Moncusí: Carta de Francesc Pàmies adreçada a Joan Esplugas a París. L'Aleixar, 4 de març de 1880.

Totes les cites referides a la família Esplugas i a la Societat Mercantil "Gregori Oliva i Cia." les podeu consultar al meu treball titolat "Un exemple de la burgesia agrària republicana al Camp de Tarragona i a la Conca de Barberà: Joan Esplugas i Moncusí(1857-1927)", a "APLEC DE TREBALLS", núm 6.

12) L'any 1885, el "Consejo Superior de Agricultura, Industria y Comercio", dependent del Ministerio de Fomento, tramet una enquesta a les respectives delegacions provincials. La resposta de l'enginyer agrònom J. Ramon Vidal, signada el 26 de gener de 1886, en representació de la Junta Provincial de Lleida, assenyala una superfície de 119.740,11 ha. de vinya i una producció de 1.100.721 hl., dels quals 151.134 són consumits a la pròpia província i 949.587 destinats a l'exportació. El desenvolupament massiu del conreu de la vinya, segons l'apèndix signat pel mateix enginyer i datat el 16 d'abril de 1885, es produeix entre 1875 i 1885.

SUPERFICIE PLANTADA DE VINYA ENTRE 1875-1885 (Lleida)

	Regadiu		Secà	
	Ha.	Ceps (1)	Ha.	Ceps (1)
Vinya.....	3.500	14.000	1.000	4.000
Vinya-oliveres-cereals.	1.500	1.500	8.500	8.500
Vinya i cereals.....	2.400	2.400	22.000	22.000
Vinya i oliveres.....	2.000	2.000	4.500	4.500
Total.....	9.400	19.900	36.000	39.000

RESUM:	augment en regadiu	9.400 ha.	19.900.000 ceps
	augment en secà	36.000 Ha.	39.000.000 ceps
	total	45.400 ha.	58.900.000 ceps
	vinyar anterior	72.280 ha.	183.299.000 ceps
	Total	117.680 ha.	242.199.000 ceps

(1) En milers.

L'informe del "Consejo Provincial de Agricultura, Industria y Comercio" de Tarragona detalla les hectàries per partit judicial, la seva producció global i la productivitat per hectària. L'informe, datat el 14 de novembre de 1885, fa referència a les dades del quinquenni 1879-1883.

SUPERFICIE DE VINYA I HECTOLITRES DE VIPER PARTITS JUDICIALS

Partits judicials	VINYA		HECTOLITRES DE VI	
	Ha.	%	Totals	Per Ha.
Falset.....	27.509	25	251.136	9,12
Gandesa.....	6.144	5	40.884	6,65
Montblanc.....	14.682	13	261.628	17,81
Reus.....	16.696	15	306.491	18,42
Tarragona.....	8.571	8	157.211	17,97
Tortosa.....	5.994	5	50.232	8,38
Valls.....	15.904	14	271.089	17,04
El Vendrell.....	14.386	13	238.935	16,60
Total.....	110.066	100	1.577.606	14,33

FONT: Archivo del Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, Fondos del Siglo XIX, Sig. 86, carp 2.

13) La cita és de l'informe esmentat en la nota anterior. La situació concreta a Montblanc ens la descriu el corresponal del "DIARIO DE TARRAGONA":

"Nos escriben desde Montblanch que algunos negociantes han hecho en aquella vila gran acopio de vino, especialmente de la cuenca de Barbará, pagándolo a buen precio, de tal modo que la mayoría de los propietarios de aquella extensa comarca no han tratado este año de quemarlo para aguardiente, conforme venían verificando en años anteriores (i dos dies després) Continua la extracción de vinos

de la cuenca de Barberá, y según nos escriben de aquel punto, este año apenas se han abierto las fábricas de aguardiente á los que se destinaba casi todo el vino de aquella comarca". ("DIARIO DE TARRAGONA", 1880, I | III)

14) "Mentre l'exportació espanyola de vi comú creixia entre aquelles dates (1879-1891) quasi de manera contínua de 2.544. 000 Hl. a 11.081.000 Hl. (i la que anava a França passà de representar el 54,6% al 89,4%), la particular catalana observava solament un canvi de nivell. Després d'un creixement inicial fins al 1880, en què l'exportació va saltar de 1.270.000 Hl. a 3.050.000 Hl., hi va haver una evolució quasi constant, però fins i tot amb una lleugera tendència decreixent, que acabà situant les sortides de vi comú, aquell any de finalització del tractat de comerç hispano-francès, en 2.367.000 Hl. De resultes d'aquest diferent comportament en l'evolució de les exportacions, el pes relatiu que en total representaven les catalanes va caure del 65% en què se situava per terme mitjà entre 1868 i el 1877, a 38,5% entre 1878 i el 1891, calent, doncs, en un 50% la seva importància relativa". (J. Pujol, 1984, p. 59).

Tot fa pensar que Pujol només pren en consideració les exportacions de vi efectuades a través de les aduanes de la província de Barcelona. En aquest sentit, Roig i Armengol, dins la Memòria acompanyatòria al mapa regional vinícola de la província de Barcelona, dóna la xifra del 26% de l'exportació de vi adreçada al mercat francès en el decenni 1878-1887. I especifica la quantitat i el valor dels vins exportats.

LOS VINS EXPORTATS PER LAS ADUANAS D'AQUESTA PROVINCIA YLS VALORS DE TALS VINS. QUALS DATOS HAVEM ANAT ADQUIRINT AB TO-TA ESCRUPULOSITAT.

	Vi comú		Vi generós		Total	
	Hl.	Pts.	Hl.	Pts.	Hl.	Pts.
1872-1882	4.608	161.705	367	57.375	4.975	219.080
1883-1887	5.030	180.253	104	10.520	5.135	190.773
Total	9.638	341.959	471	67.895	10.110	409.854

Nota: en milers d'Hl. i de pts.

15) El comerç amb la resta de la península va minvant progressivament i passa dels 73.422 Hl. el 1879 als 27.039 Hl. el 1883:

HL DESTINATS A L'EXPORTACIÓ I COMERÇ INTERIOR PENINSULAR.

<u>Ays</u>	<u>Exportació</u>	<u>Comerç Interior</u>	<u>Total</u>
1879.....	1.010.453	73.422	1.083.375
1880.....	1.135.302	65.744	1.201.046
1881.....	965.676	51.440	1.017.116
1882.....	1.105.249	23.473	1.128.722
<u>1883.....</u>	<u>1.031.562</u>	<u>27.039</u>	<u>1.068.601</u>
Total.....	5.248.242	251.118	5.499.360
Mitjana anual.	1.049.648	50.224	1.099.872

FONT: vegeu nota 12.

16) Joan Oliva i Moncusí disparà dos trets sense assolir el seu objectiu. La família es bellugà amb la finalitat d'obtenir la commutació de la pena de mort i totes les forces vives de Barberà de la Conca, encapçalades per l'alcalde, adreçaren una petició d'indult al Rei. Tanmateix, el 4 de gener de 1879 fou executat mitjançant el "garrote vil" (vegeu: Andreu MAYAYO, 1984, pp. 138-139 i Josep Termes, 1977, pp. 280).

17) Joan Esplugas i Moncusí es presentaria l'any 1882, als vint-i-cinc anys, com a candidat a diputat provincial pel Partit Republicà Possibilista i fou derrotat pel sistema electoral caciquil, lupinades i compra de vots, de la Restauració. Tanmateix, l'any 1887 seria elegit alcalde del seu poble i el 1892 assoliria entrar a la Diputació, en la qual romangué durant dotze anys arribant a la vice-presidència en el bienni 1900-1901. Posteriorment, sempre com a candidat republicà, assoliria l'escó de senador dins el moviment de la Solidaritat Catalana (1907) i de diputat a Corts pel districte de Valls-Montblanc (1918).

CAPITOL V DE LA CRISI AGRÀRIA A LA REVOLUCIÓ

"LA TERRA PEL QUI LA TREBALLA"

La nova societat urbana-industrial surt de les xemeneies de la fàbrica prenyada pel vapor. La revolució científico-tècnica desterrada a darreries del Vuit-cents esdevingué la palanca que canvià el món de base i el punt de recolzament fou, sens dubtes, Anglaterra. El món deixà de caminar per a començar a córrer. Les locomotores i vaixells esbutagant vapor ecuraven les distàncies entre la ciutat i el camp i convertiren el globus terraqüi en un mocador. Ple de mocs, és clar.

L'anomenada segona revolució industrial, amb la utilització de noves fonts energètiques, de la química mecànica i orgànica, i els nous mitjans de transports i comunicacions, inaugurava una nova era de les relacions de producció del capitane. La producció de béns de producció exigia una gran concentració, d'aquí les societats anònimes, i una diferent organització, vertical (trusts i monopolis) i

horizontal (càrrels), del capital. Així, doncs, neixen les grans empreses, la producció en sèrie, la proletarització de la població s'accelera i les colònies són explotades sistemàticament. L'era de l'imperialisme, diria Lenin.

Les figures del calidoscopi canvien vertiginosament. El ciment, l'acer i l'alumini, alcen i eixamplen les ciutats. Els carrers esdevenen un formiguer de gent, que ben aviat circularà en tramvies de tracció elèctrica i cotxes de benzina. El telèfon incrementa el ritme dels negocis. Les aspirines intenten posar remei al mal de cap. La Borsa és el nou temple on es prega amb fervor i el valor crematístic és la mesura de totes les coses. Hom no és, sinó el que poseeix. Els deu manaments de la llei del mercat es resumeixen en dos: comprar i vendre. Les fortunes es pasten de la nit al dia: els diners són el mercuri del termòmetre social. Els nous rics, tanmateix, tindran cura de comprar-se un llinatge o emparentar-se amb la noblesa anada a mal borràs.

El dinamisme social i la competitivitat econòmica donaran peu al fenomen cultural de la joventut i de l'esport. La burgesia començarà a organitzar els seus joves en moviments com els "Boy Scouts" i les grans competicions esportives: Olimpíades (1896), Copa Davis (1900), Grand Prix (1902), la "Football Cup" (1904), Tour de França (1906).. Una societat jove que, com tot adolescent, fruitirà per mostrar els seus atributs arreu convençuda de la seva superioritat. La dinamita i el gas tòxic protagonitzaran la gran guerra europea del 1914-18 i, no cal dir, els camps es convertiren en el devantal d'un camisser.

"Il ritmo della trasformazione della società tra il 1880 e il 1910 era più rapido e incalzante che in qualsiasi altro trentennio della storia europea precedente, ed è paragonabile in questo senso solo al secondo dopoguerra. Era una trasformazione dovuta fundamentalmente all'emergere di una società di massa, in tutte le sue manifestazioni, dalla nuove tendenze consumistiche all'intolleranza, dai partiti moderni all'aggressività dello Stato-nazione. L'impeto di questa nuova società, sentito più fortemente nei paesi industriali, metteva in crisi le vecchie strutture e le vecchie concezioni; i paesi meno sviluppati non potevano restare isolati, erano trascinati nell'orbita dei grandi Stati. L'instabilità che derivava dalla rapidità di queste trasformazioni sociali e dalla inadeguatezza delle strutture esistenti, sia all'interno dei singoli paesi sia nei rapporti internazionali, era -più che l'imperialismo- la caratteristica di questi decenni". (S.J. WOLF, p. 35)

La internacionalització de les relacions econòmiques i socials i la industrialització massiva són els dos factors del nou món parit amb dolor. Es fàcil quantificar el creixement econòmic amb nombres a la mà, més difícil és descriure el dolor que genera. Caldria apel·lar a l'ull sensible de Wadja per a plasmar les mutilacions

provocades per les màquines, a la ploma de Dickens per a narrar l'explotació infantil, o al carbonet de Van Gogh per a dibuixar els rostres escardalencs dels minaires. William Morris ho digué sense embuts: el capitalisme (la societat urbana-industrial) és lletg. Un comentari que cal considerar-lo en la seva vessant ètica i estètica. I política, és clar.

La societat comunista pregonada per Morris segueix el model de l'illa d'Utopia descrita per Thomas Moore. Res de nou respecte l'organització social, la forma de govern, el concepte de riquesa, la propietat col·lectiva dels mitjans de producció. La novetat de Morris, però, és el rebuig del model urbà-industrial. Les fàbriques han desaparegut, l'aigua del Tàmesis és transparent i es poden pescar salmons, les persones fan cara de salut i els vestits un goig que enamora, el clima és dolç, el sol rel·luïx i tot és de colors (Van Gogh pintaria la seva utopia de colors a la Provença i Gauguin a les illes dels mars del sud). La Revolució canvià les coses i la vida:

"Las gentes afluyen a las aldeas campesinas y, por así decirlo, se arrojan a la tierra como la fiera sobre su presa, y en un relámpago las aldeas de Inglaterra fueron más populosas que lo habían sido en los siglos medievales (...) La ciudad invadió el campo, pero los invasores, como los guerreros primitivos, cedieron a la acción del ambiente y a su vez se trocaron en campesinos, y, siendo cada vez más numerosos, atrajeron a sus hábitos a la gente ciudadana. Si bien la diferencia entre la ciudad i el campo desapareció poco a poco, el mundo campesino se sintió vivificado con el pensamiento, la actividad y la educación ciudadanas, que hicieron la vida feliz y sosegada al par que activa (...) Después se cambió en el país de los grandes y sucios oficios y de las más sucias trapacerías del comercio, circundado de tierras mal cultivadas, enfermo por la pobreza, despreciado por los patronos de las fábricas, y ahora es un jardín que nada destruye ni nada turba, con sus habitaciones, sus edificios públicos, sus laboratorios esparcidos por los campos, todo ordenado, limpio, bello". (W. MORRIS, pp. 97-98)

Catalunya és també un vaixell a tota màquina amb la ciutat de Barcelona com a mascaró de proa. La ciutat s'embriagarà amb les exposicions de 1888 i 1929, patirà tot seguit fortes ressaques, i canviarà de fesonomia durant la gran guerra europea. La ciutat industrial es ruralitza per l'arribada massiva de mà d'obra del món rural i, aquest, s'industrialitza al ritme de les necessitats urbanes. La proletarització dels pagesos avança amb el pas del temps. El camp, entre 1880 i 1930, perd una tercera part dels seus actius, uns cent cinquanta mil, i la població activa agrària passa del 58% al 28% del total. Paral·lelament, al camp s'intensifica la reconversió dels contractes de conreu de rabassa morta en parceries i la submissió al mercat, tant per la comercialització dels productes com per l'adquisició de béns industrials imposats per la lògica de la productivitat i del consum familiar.

Els pagesos catalans lluitaran per l'accés a la propietat de la terra conreada. La terra pel qui la treballa, és clar. La seva utopia, sobretot la pregonada pels anarcosindicalistes, no era pas aliena a la d'en Morris. La parcel·la de terra era, sens dubtes, la seva illa de felicitat. Aquest era, si més no, el clam del dirigent anarcosindicalista Ramon Porté.

"Vivir y vivir

para vencer la miseria,

jamás sucumbir

disponiendo de un pedazo de tierra".

* L'aposta proteccionista.

El crac bursàtil de Viena, l'any 1873, anuncia l'inici de les reestructuracions imposades per la unificació, encara que no homogeni, del sistema capitalista a escala mundial. El desenvolupament industrial coincideix amb la deprecació dels productes agrícoles. El mecanisme tradicional del mercat agrari, que compensava les collites dolentes amb un augment del preu, es trenca amb la internacionalització del mercat i, per tant, la inundació, en primer lloc, de blat procedent de països on els costos de producció eren inferiors degut, principalment, a l'explotació de noves terres gairebé sense renda (Usa o Argentina) o bé a la sobreexplotació dels pagesos (Rússia o Turquia).

Tot feia pensar en una divisió internacional del treball a partir de les bases d'uns països industrials i d'altres productors de matèries primeres. Així, doncs, pels països que optaven per la via industrialitzadora, una primera resposta era el sacrifici de l'agricultura pròpia, és a dir, importar matèries primeres, particularment queviures, i exportar productes manufacturats. A tot estirar, segons la teoria clàssica lliure-canvista, restava la possibilitat de competir a través de l'especialització i la industrialització de l'agricultura. Al capdavall, el que interessava era abaratir l'alimentació del nou proletariat per tal de fer més rendible la producció industrial.

L'aposta, però, de la majoria de països europeus fou la de protegir la producció, agrícola i industrial, autòctona i, per tant, defugir del lliurecanvisme fins assolir, si més no, la capacitat de competència en el mercat internacional. Plegar-se de

braços i acceptar les regles del joc lliurecanvista era, sens dubtes, un suïcidi. El proteccionisme, en aquest sentit, era considerat com un mecanisme, de caràcter temporal, necessari per tal d'adaptar-se a les noves circumstàncies. Tot amb tot, a països, com el nostre, fou pitjor el remei que la malaltia. El proteccionisme, doncs, és una opció que convé examinar-la tenint en compte la situació de partença, el moment de l'adopció i la durada, la correlació de forces i, en definitiva, el procés de revolució burgesa a cada país.

La Gran Bretanya, la gran fàbrica del món, fou l'excepció del nou viratge proteccionista. La manca d'aranzels sobre el blat determinà, per un costat, l'estonsament de la "high farming" i dels productors cerealístics, i, per l'altre, l'abaratiment del preu dels grans facilità la rendibilitat de la ramaderia i l'increment del consum de carn, llet, mantega, cansalada o fruita. No debades, en la dècada dels vuitanta sorgeix el típic esmorzar anglès d'ous amb "bacon". Malgrat això, els ramaders, productors de llet o fruita, expressaren, així mateix, les seves queixes per la devaluació generalitzada dels preus agrícoles. Una reacció, com molt bé assenyala F.M. L. Thompson, fruit de la "money illusion":

"El productor de carn o mantega...rebia cada vegada menys "in cash" per allò que produïa, i aquesta baixa dels seus ingressos era el que ell observava i lamentava. ell tendia a no observar que pagava menys diner per totes les coses que comprava i que en realitat la caiguda dels seus ingressos monetaris era menor que la disminució de les seves despeses. Ara som més sofisticats i mesurem els nostres ingressos monetaris en relació amb la taxa d'inflació abans de decidir si anem pitjor o millor. Però la il·lusió d'anar pitjor pel simple fet que els ingressos monetaris baixessin una mica estava estesa a final del segle XIX". (F.M.L. THOMPSON, 1986(b) p. 65)

Anglaterra, així mateix, es convertí en l'estómac d'Europa menjant i bevent mantega i formatge francesos, cansalada danesa, xerès i oli d'oliva espanyols, oportó portuguès... Aquest fenomen favorí l'especialització agrícola però dins de contextes diferents. Així, doncs, mentre els països del Nord -Dinamarca, Països Baixos, Bèlgica- acceptaren les regles del joc lliurecanvista; els països de l'àrea mediterrània fixaven paulatinament barreres aranzelàries. França i Alemanya, amb forts contrastos i desequilibris interiors, combinaren les mesures proteccionistes amb la modernització agrícola. Les diverses respostes obelen a situacions ben diferenciades, és a dir, mentre al Nord s'havia produït una disminució de la renda de la terra, la diversificació de les fonts d'ingressos dels propietaris rurals, dins d'un procés de venda de les terres i la inversió del capital en d'altres sectors productius,

i la consolidació de l'explotació familiar pagesa; al Sud, es mantenia la posició dominant dels terratinents i l'endarreriment tecnològic. La distància entre el Nord i el Sud cada cop s'eixamplava més.

"La resposta proteccionista no buscava solament de restablir el benefici de l'empresari agrícola capitalista, sinó també la renda del terratinent. Aparement, aquests, resulten guanyadors, ja que aconseguen una elevació més ràpida i més substancial de la renda que no pas en els països lliurecarvistes, però en molt poques ocasions aconseguirà les cotes elevades de abans de la crisi i la tendència a llarg termini serà clarament decreixent. El proteccionisme, a més, en provocar un encariment dels productes protegits respecte a les cotes dels mercats internacionals, fa persistir els obstacles al desenvolupament general del capitalisme i disminueix en el sector agrícola els estímuls per a una ràpida modernització". (R. GARRABOU, 1975, p. 180)

La integració de l'àrea mediterrània en el mercat internacional es produirà a la dècada dels vuitanta i, per tant, els efectes de la crisi arribaran amb retard. A Espanya, per exemple, les collites dolentes de blat de 1879 i 1882 provocaren autèntiques crisis de subsistència i una alça del preu al voltant del 30 per cent. Només a partir de 1882 la importació massiva de cereals afectarà la formació autòctona dels preus i s'iniciarà la devaluació dels preus, que es mantindrà fins a finals de segle.

Ara i aquí, ens interessa subratllar la idea de que l'aposta proteccionista de països com Itàlia o Espanya és, essencialment, política. Vull dir, que no hi ha ignorància de la crisi, ni dels seus efectes, ni de les solucions adoptades pels diferents països. Ans al contrari, hi ha una suficient informació estadística, com l'enquesta espanyola de caràcter provincial elaborada entre 1849-1856, un bon diagnòstic de la crisi per part de les comissions investigadores creades "ad hoc", l'any 1885 a Itàlia i l'any 1887 a Espanya, i un coneixement puntual i acurat de la situació internacional. Citem, a tall d'exemple, la carta del Ministro Plenipotenciario de S.M. a Londres adreçada, el 23 de juliol de 1879, al Ministro de Fomento, en la qual s'informa del debat a la Cambra dels Comuns i la creació d'una comissió investigadora i de propostes:

"...atribuyendo la gran mayoría de ellos la actual depresión a la competencia de los Estados Unidos de America que produce a menor costo y en cantidades colosales (...) la mayoría de Conservadores se inclino ya a la importación de productos agrícolas, ya a una revisión radical del sistema actual de contribuciones, mientras

que los liberales abrogaron por la descirculación (sic) de las propiedades rurales. Mr. Bright no despreció la ocasión para protestar de nuevo contra las tendencias proteccionistas que se van desarrollando en las Cámaras y en el país..." (1)

Els propietaris agrícoles, els financers bascos i els industrials catalans, coincidiren en l'aposta proteccionista: donaren suport al règim polític de la Restauració. Tots plegats, defugien del marc competitiu establert pel nou mercat internacional i optaven per continuar obtenint beneficis a través de la sobreexplotació de la força de treball i la renda de la terra. Res de nou. El proteccionisme assegurava els beneficis de les empreses i dels propietaris agrícoles dins del mercat interior sense necessitat d'inversions de capital en la modernització de l'aparell productiu. La propietat de la terra era intocable, les finances, després de la contracció del capital estranger, restava a mans dels banquers bascos i els industrials catalans del tèxtil explotaven en règim de monopoli el mercat espanyol, colonial inclos.

Aquesta era la cara, els beneficis, del proteccionisme. La creu, el cost, era el manteniment d'uns preus elevats dels productes agraris, respecte la fixació del mercat internacional, que condemnava els treballadors, al costat del salari de misèria, a la indigència. Els pagesos, per la seva banda, patiren un empitjorament de les condicions contractuals i, és clar, l'accés a la propietat de la terra conreada era barrat.

"La incidència de la crisi sobre la gran propietat és ben clara; disminució progressiva de les utilitats i pèrdua paral·lela del valor de la terra situen també aquests sectors en una situació perillosa. Només així s'explica la reacció enèrgica a partir de 1887-1888 i la presa de consciència sobre la necessitat d'utilitzar l'aparell estatal com un mitjà per pal·liar la situació. El viratge del partit conservador al proteccionisme, que es veia com l'únic mitjà a curt terme per al restabliment de la situació anterior, s'ha d'interpretar, cròc, com el resultat de les primeres mesures per salvaguardar les posicions de la gran propietat no sols en el pla econòmic, sino a tots els nivells perillosament atacats pel desenvolupament del capitalisme". (R. GARRABOU, 1975, p. 208)

Molt s'ha parlat de l'actitud econòmica i política dels latifundistes andalusos i castellans en comparació a l'adoptada pels propietaris rurals catalans. Hi ha la sensació que mentre els primers foren els abanderats del proteccionisme i del manteniment de la renda de la terra, els segons maldaven per la consolidació de l'explotació familiar agrària i la modernització agrícola. Ni els primers es mamaven el dit, ni els segons donaven durus a quatre pessetes. Malgrat les diferències en el

tipus de conreu o en la forma d'explotació de la terra, predomini de jornalers o pacers, ambdós coincidien en la defensa de la propietat de la terra i en traslladar els efectes negatius de la crisi als pagesos.

Caldria, així mateix, esmentar, si més no, els projectes reformadors cobats des del propi Ministerio de Fomento, reducció de les càrregues fiscals i tarifes ferroviàries, establiment de crèdits i centres de formació, que ajudessin a la modernització del sistema productiu i a la competitivitat dels productes agraris, així com la tasca positiva de molts funcionaris del ministeri escampats arreu. Tot seguit reproduïm fragments d'un article titolat "Ligas de Colonos", publicat pel mateix Ministerio de Fomento, on l'articulista, que no es moca amb mitja mànega, critica l'actitud dels propietaris, lloa el treball dels pagesos i els esperona a l'associació per tal de defensar els seus interessos i modernitzar l'agricultura.

"...que contra este vicio (l'absentisme dels propietaris) que explota al colono en términos tan legales como opuestos al verdadero progreso agrícola, lo procedente sería que los legisladores gravasen la contribución de los propietarios que no residen en los pueblos (...) que ya es tiempo de que los colonos abran el ojo y comprendan que sus divisiones, sus envidias, su egoísmo mal entendido, son sus mayores enemigos, que dan lugar á que suba de año en año el tipo de la renta y á que continúe la gran injusticia de que los unos trabajen mucho y vivan en medio de grandes privaciones, para que los otros trabajen poco ó no trabajen nada y vivan rodeados de lujo y comodidades pagadas con el sudor ajeno (...) que el tipo de la renta de las tierras debe estar determinado por los productos exportáneos del terreno, es decir, por el valor de los productos que daría el terreno abandonado á sí mismo; y que los demás productos, cuando no se verifica un esquilmo superior al beneficio del barbecho, son hijos del trabajo y por lo mismo pertenecen al colono, que es el que pone ese trabajo (i segueix queixant-se) que estas ideas no se extiendan entre esos pobres y esquilmosos colonos, que ni siquiera cuentan con tiempo, ya que no con ahorros, para adquirir y leer los libros y publicaciones que defienden sus intereses (i finalitza amb l'esperança de que) los pocos ó muchos colonos inspirados en ellas, seran los primeros en difundirlas entre los demás y en gestionar la organización de las recomendadas ligas; esperando también que los periódicos democráticos como todos los que se inspiran en el amor á la justicia, cualquiera que sea el partido á que pertenezcan, se harán eco de estas ideas, defendiendo la causa de los productores". ("SEMINARIO OFICIAL Y MERCANTIL DE LA GACETA DEL MINISTERIO DE FOMENTO", núm 300, 23-VI-1883)

La resposta dels propietaris rurals catalans, aplegats dins l'acsi, davant l'esmentat article fou contundent i adreçà una carta de protesta al ministre de foment:

"En él se vierten ideas perniciosas hasta un punto tal que pueden llegar á perturbar el buen sentido de la honrada clase labriega, no tan ilustrada ni dueña de sí misma, que por mucho que sus instintos la inclinen al bien, no sea fácil que el mal eche en ella mas hondas raices, una vez hayan logrado dominarla por error inconveniente ó por falaces halagos (i deixa a criteri del ministre) deducir las consecuencias á que pueda arrastrar-nos la difusión de doctrinas que son germina expresión de la escuela comunista, puestas en parangon con las que ya en remotos tiempos imperaron, cuando los propietarios y colonos venian á construir como una sola familia(...)

Ahora, con fines por todo extremo reprobables, ya que no pueden conducirnos sino á una verdadera catástrofe, se quiere abrir el peso á todas las pasiones, concitando el odio de unas clases á otras para que ningun dique quede en pié de los que se oponen á la invasión de las turbas corrientes que solo la tempestad produce. Y en este desorden de aspiraciones, en tal confusión de propósitos; creería el Instituto esponente faltar en conciencia á los que le dieron vida, si, ante la inminencia del peligro que nos amenaza, dejara de recurrir á tal protección que no duda ha de hallar en V.E., llamandole especialmente la atención sobre el trascendental hecho, que no se explica, de venir á ser heraldo de los flamantes innovadores un periódico oficial del Ministerio de fomento que lleva estampado en su primera página el escudo de la nacion en que brillan, á toda luz, los gloriosos timbres de su grandeza y de las proezas de sus nobles hijos. Por tales consideraciones

Suplica á V.E. este Instituto, se digne tener por hecha la protesta respetuosa que tiene la honra de elevar al Gobierno contra ideas subversivas de todo derecho y de todo principio social; en la seguridad de que se servirá tomar las oportunas disposiciones para evitar que se reproduzca el abuso de difundirse doctrinas perniciosas desde las columnas de un periódico que tiene carácter oficial..." (2)

Els intents reformadors, fins i tot els esperonats per la mateixa administració, topaven inevitablement amb el sistema de propietat. I, aquest, era intocable. D'aquesta manera, es malbarataren moltes energies renovadores i els projectes reformadors anaren a mal borràs.

"A mesura que el malesar s'aguditzava i que la reducció de la renda comença a afectar els grans propietaris, aquests prenen la iniciativa i empenyen el partit conservador a convertir-se en el defensor a ultrança del proteccionisme, que

apareixia com l'arma més eficaç per recuperar la seva posició. Des de 1887, Cánovas i d'altres figures destacades del partit conservador van portar una dura i constant campanya per forçar el govern a l'elevació de les barreres aranzelàries. Quan van arribar al poder el 1890, una de les primeres mesures que va emprendre va ésser l'elaboració d'una reforma aranzelària de signe netament proteccionista. A partir de 1891, l'entrada de blats estrangers es gravava en 8 ptes. el Om i s'augmentava novament a 10,50 pessetes el 1895. (...)

L'aranzel va ésser des d'ara una peça clau de la política econòmica i a la vegada un instrument important d'homogeneïtzació de la societat rural i de consolidació de la gran propietat com a classe dirigent". (R. GARRABOU 1975, pp. 212-213)

Les proclames proteccionistes, insistim un cop més, partiran dels latifundistes i grans propietaris però, així mateix, de molts viticultors catalans amenaçats per la crisi de malvenda, a partir de 1885, i la finalització del tractat preferencial amb França, 1891. En el capítol anterior feiem esment de les assemblees convocades per tot Catalunya per l'acsi i, concretament, les resolucions de la de Reus, a mans de Bernat Torroja, i ara podríem afegir d'altres exemples. Tot plegat, ens serviria per a indicar novament l'aposta proteccionista dels propietaris rurals catalans.

El proteccionisme, però, era impotent davant els desequilibris interiors creats per la sobreproducció i la crisi de malvenda. I en aquest context cal situar la greu depressió de la producció vitivinícola, que fins aleshores havia esdevingut el sector més dinàmic del camp català, orientat, principalment a l'exportació. Tal com assenyala Josep Pujol, a partir de 1885 els preus del vi comencen a devaluar i, després de 1891, són inferiors als costos de producció. Aquests, per la seva banda, havien experimentat un increment amb l'explotació de terres marginals o poc adirnts al conreu de la vinya, l'utilització de nous productes químics per fer front a les tradicionals malalties derivades del oïdium i mildew, i l'augment de la mà d'obra i el ruït de la competitivitat del mercat de treball industrial.

La febre d'or de la viticultura catalana havia enlluernat els propietaris i pagesos bo i ajornant les reestructuracions derivades de la internacionalització del mercat. La crisi agrària, doncs, començaria a mitjats dels anys vuitanta a causa de la sobreproducció i la crisi de malvenda. La fil·loxera donaria el tret de gràcia a una viticultura ferida de mort. La intensitat de la desfeta, com és de rebut, és proporcional a la eufòria que la precedeix. A comarques on la vinya havia esdevingut gairebé un monocultiu, com el Priorat o la Conca de Barberà, fou estereïdora.

*** La fil·loxera: la traca final.**

Tret d'algun espavilat de torn (3), tothom sabia que arribaria un dia en el qual l'insecte volador, talment com un àngel exterminador, vindria per ensenyir-se de les vinyes catalanes. El dubte era el quan i per on. L'iacsi no s'havia plegat de braços i fins i tot envià una mena d'ambaixador, Joan Miret, a recórrer les zones fil·loxerades de França i Suïssa. L'informe del senyor Miret, advocat i propietari de Tarragona, esferí els prohoms de l'iacsi i trameteren a corre cuita un dictamen, amb mesures urgents, al ministre de Foment. Tot i que el mateix dictamen fou defensat pel marquès de Montuliu al Senat, el 30 de març de 1878, el ministre de Foment, en nom del Govern, el rebutjà per prematur i alarmista. Encara més, ategia que potser l'insecte abans penetraria per la frontera portuguesa que no pas pel pirineu català.

Afirmar que el ministre de Foment caçava mosques seria una caricatura tan simple com injusta. En l'actual anxiu del ministeri d'agricultura hi han carpes plenes de correspondència, estranger incòs, amb informes i lleis aplicades a d'altres països sobre el tema. El mateix maig de 1878 se celebrà a Madrid un congrés antifil·loxèric. El problema no era la manca d'informació o la desídia, ans al contrari, la preocupació traspuava a flor de pell. La mare dels ous era que els remeis eren pitjor que la malaltia, si més no la creació de cordons sanitaris amb la destrucció dels ceps (proposta Miret) representava un cost massa elevat, així com la replantació, en uns moments de plena producció i bon preu, amb peus de ceps americans.

Gaudiem de l'avantatge de l'experiència d'altri i, per tant, ni la magnitud de la tragèdia ni els remeis ens eren aliens. Però, alhora i per la mateixa raó del retard, patiem el handicap de la febre d'or, és a dir, qui s'atrevia quan els viticultors se les mamaven: tan dolces a sacrificar la gallina dels ous d'or. Així, doncs, el Govern fugia d'estudi, les propostes de l'iacsi eren paper mullat, Miret predicava en el desert, i els pagesos es resignaven en el fatalisme de que si havia de venir tot era endebades.

La incògnita s'esvaní a darreries del 1879 amb la descoberta de l'insecte a unes vinyes de Rabos, mesos més tard ja volava per tot l'Alt Empordà. Aleshores, calgué tirar pel dret i destruir de soca-rel les vinyes veïnes amb la finalitat de tallar les ales

a l'insecte i evitar la seva propagació. Ara més que mai, segons els experts, era necessari amputar una part de les vinyes catalanes, les de l'Empordà, per tal de salvar la resta. Gens fàcil. Els empurdanesos no eren disposats a pagar els plats trencats i posaren el crit al cel contra els treballs de les brigades anti-fil·loxèriques i les indemnitzacions promeses. La protesta col·lectiva de Llers fou la primera dena d'un rosari d'aldarulls que acompanyaren la penetració de la plaga (4). Ara serà l'acsi, davant la magnitud del conflicte, amagarà el cap sota l'ala:

"L'altre dia es reuniren els pares de l'institut de Sant Isidre per ocupar-se dels mitjans per a combatre la fil·loxera, i què diran els nostres lectors ("DIARI CATALA") que es va proposar? Doncs, va proposar-se molt formalment

fer pregàries a tots els pobles i sortir després a maleir el funest insecte en tots els termes. I la proposta va ser rebuda amb grans aplaudiments, per bé que va acordar-se que no era prudent posar-la en pràctica per ara". (citat per J. IGLESIES, 1966, p. 77)

L'insecte volador avançà de nord a sud com un elefant, lentament però trapijant tort. Els treballs de les brigades anti-fil·loxèriques, en els millors dels casos, només aconseguiren frenar la velocitat de la penetració. Així, doncs, la fil·loxera avançava i les brigades reculaven. A més a més, en els moments en que tot incitava que la situació era sota control, l'insecte apareixia a la rera guarda traslladat imprudentment pels mateixos viticultors. En aquest sentit, ho manifesten els informes dels tècnics de la diputació de Tarragona tot reconeixent les noves plantacions realitzades a Montblanc amb bords procedents d'un viver de Lleida.

En una vintena d'anys, segons els càlculs de la Junta Consultiva Agronòmica, la fil·loxera havia anorreat 385.000 hectàrees de vinya, pràcticament la totalitat. L'arribada al Penedès coincidí amb la crisi de sobreproducció i de malvenda i al camp de Tarragona, la Conca i el Priorat, amb la pèrdua del mercat francès. L'itinerari de la fil·loxera ha estat descrit, fonamentalment a través de la premsa de l'època, per l'enyorat Josep Iglesias. Ara i aquí, només ens interessa quantificar la destrucció i la replantació amb els nous ceps americans (5).

Les comarques gironines són les primeres afectades per la plaga. L'any 1891, la superfície afectada per la fil·loxera és de 31.345 ha. i un any més tard arriba gairebé a la totalitat. En aquesta data, els municipis amb més hectàrees replantades de ceps americans són: Garriguella (400), St. Miquel (340), Palau-saverdera i Selva de Mar (280), Llançà (275), Rabós (260), i Port de la Selva i St. Climent (207). (6)

SUPERFICIE FIL LOXERADA I REPLANTADA AMB CEPS AMERICANS(1892)

<u>Partits judicials</u>	<u>Sup. Total</u>	<u>Fil loxerada</u>	<u>Replantada</u>
Figueres.....	20.887	20.887	4.937
La Bisbal.....	5.840	5.740	341
Girona.....	8.355	8.131	462
Sta. Coloma de Farnès.	4.269	2.524	120
Olot.....	571	571	13
Total.....	39.922	37.843	5.873

La replantació de la vinya fil.loxera amb ceps americans ocuparà, l'any 1909, una superfície de 10.671 ha., és a dir només s'ha recuperat una quarta part, concentrant-se el 75% a l'Empordà.

La superfície vitícola de la província de Barcelona abans de la invasió de la fil.loxera era de 132.755 hectàries. La plaga, procedent de les comarques gironines, fou reconeguda l'any 1880 a les vinyes dels termes municipals de Tordera i Malgrat. La penetració de l'insecte volador fou lenta tot bifurcant-se cap el litoral i la depressió central. La lentitud de l'avenç la podem observar en les dades, referides a l'any 1891, del quadre següent. Deu anys després de la seva aparició a la província, només s'havien detectat focus infecciosos a 106 termes municipals, que representaven poc menys de la meitat del total de la superfície vitícola, amb una insignificant quantitat de vinya envalda (2.614 ha.) i destruïda (550). La gairebé nul·la replantació de vinya amb peus de ceps americans, mentre a la mateixa data Girona n'havia plantat prop de sis mil hectàries, palesa amb escreix l'impacte reduït de la plaga fil.loxèrica durant la dècada dels vuitanta (7).

SUPERFICIE FIL·LOXERADA I REPLANTADA AMB CEPS AMERICANS(1891)

Partits judicials	Núm i dels termes civals	Sup de vinya muni- envaïts	Superfí. envalda	Superfície destruïda	Replantada
Barcelona	11	3.231	101	18	25
Arenys de Mar	23	4.832	1.277	361	20
Granollers	13	4.280	305	51	15
Igualada	5	6.721	204	17	10
Manresa	3	4.002	27	7	5
Mataró	17	7.429	78	11	5
Sabadell	8	6.292	257	38	15
St. Feliu	11	7.427	188	18	12
Terrassa	4	6.383	84	9	5
Vilafranca	9	10.694	89	16	12
Vilanova	2	1.470	4	4	5
Total	106	63.761	2.614	550	129

Fou durant la dècada dels noranta quan la fil·loxera anorregà definitivament les més de 130.000 ha. de vinya. La reconstrucció del vinyar, amb peus de ceps americans, segons dades del 1909, ocuparia una superfície de 116.000 ha., de les quals 97.850 eren sobre terreny fil·loxerat i 18.150 plantades en noves terres. Així, doncs, prop de 35.000 ha. de vinya fil·loxerada no havien estat reconstruïdes destinant-se 770 ha. a garrofers, 600 ha. a oliveres, 4.000 ha. a diversos conreus i la resta deixades ermes o transformades en boscos. Les divisions geogràfiques del

quadre següent ens permeten observar com la vinya es replanta amb més empenta en la zona central, la més adient pel consum, mentre que el litoral i l'alta muntanya abandonen en un 40% les vinyes fil·loxerades.

SUPERFÍCIE DE VINYA PLANTADA I NO RECONSTRUIDA (BARNA-1909)

Zones	Plantada amb ceps ameri.		No reconstr.		Sup. Inicial
	(1)	(2)	(1+2)	(3)	(1+3)
Litoral	21.350	9.150	30.500	15.115	36.465
Central	75.600	8.400	84.000	19.029	96.629
Alta Munt.	900	600	1.500	761	1.661
Total	97.850	18.150	116.000	34.905	132.755

NOTES: (1) Replantada en antic vinyar.

(2) Plantada en noves terres.

(3) Vinyar no replantat i destinat a d'altres usos.

El primer focus fil·loxèric de la província de Lleida, segons l'informe de l'enginyer Ramon Casañer, fou localitzat a Vilamitjana, prop de la Seu d'Urgell, l'any 1893. Tot amb tot, l'insecte penetrà alhora per la Segarra procedent de l'Anoia. En aquest sentit, la plaga s'estengué en totes les direccions i amb gran rapidesa, calculant-se la seva presència per totes les comarques de Ponent el 1898.

Les terres de Lleida foren les que experimentaren el vaivé més pronunciat des de la febre d'or fins la fil·loxera. L'any 1860 les vinyes ocupaven una extensió de 41.127 ha., vint-i-cinc anys després arribaven a les 119.902 ha. i vint-i-cinc més tard la superfície vitícola era reduïda a 15.161 ha., de les quals 10.645 en terres de secà i 4.516 en regadiu. La replantació amb peus de ceps americans no arriba al

10% de les vinyes fil·loxerades i és mínima, 1.818 ha., la efectuada en noves terres. De les 102.920 ha. destruïdes per la fil·loxera i no reconstruïdes, 37.180 han estat aprofitades per l'olivera i 15.663 pels cereals.

SUPERFICIE DE VINYA PLANTADA I NO RECONSTRUÏDA (LLEIDA-1909)

Zones	Plantada amb ceps ameri.		No recons.	Sup. Inicial	
	(1)	(2)			(1+2)
Alta Munt.	256	18	274	4.058	4.314
Conca-Tremp	1.206	19	1.225	5.315	6.674
Baixa Munt.	1.782	100	1.882	17.010	19.718
Segarra	3.854	825	4.679	30.328	35.099
Urgell	4.812	587	5.399	17.219	22.860
Occidental	635	92	727	13.637	14.940
Garrigues	798	177	975	15.353	16.302
Total	13.343	1.818	15.161	102.920	119.902

NOTES: (1) Replantada en vinyes destruïdes per la fil·loxera.

(2) Plantada en noves terres.

(3) Vinyar no plantat i destinat a d'altres usos.

(4) A la suma de 1 i 3 cal afegir 2.318 ha. encara envaïdes i 1.319 ha. indemnes de la plaga.

El novembre de 1888, es reconeix oficialment la infecció, en el segon any d'incubació, de dos-cents ceps en una propietat de Joan B. Vidal al terme municipal de l'Arbós del Penedès (8). Dos anys després, ja s'han detectat focus a

Sant Jaume dels Domenys i Salomó. El maig de 1891, l'estadística realitzada indica per Sant Jaume dels Domenys la destrucció de quatre hectàries, més vuit hectàries envaïdes i quinze de probables, i per Salomó, quatre hectàries envaïdes i set de probables. Al voltant d'aquest dos nuclis es sospita de 3.784 ha. dels termes municipals de Montmell, La Bisbal del Penedès, Sta. Oliva i Bellvei; i de 3.484 ha. dels de Vilabella, Bràfim, Vespella i Bonastre. La "Comisión Docente ambulante de defensa contra la filoxera" declara, entre octubre de 1890 i setembre de 1891, unes despeses de 66.000 pessetes, de les quals 47.796 han estat per a pagar el sulfur de carbó de Sant Jaume i Salomó.

L'estadística de desembre de 1891 assenyalava, pels partits judicials d'El Vendrell i Valls, una superfície destruïda de nou hectàries, envaïda de 1.251 ha. i sospitosa de 12.631 ha. i una superfície, provincial, plantada de ceps americans de 87 ha..

La segona meitat dels noranta fou quan es produí la destrucció massiva dels ceps del Camp de Tarragona, la Conca de Barberà i el Priorat. L'any 1909, s'havia replantat un 58% de les vinyes filloxerades substituïnt-se la resta per avellaners i ametllers, principalment al Camp de Tarragona, i oliveres a les zones interiors i meridionals.

SUPERFÍCIE DE VINYA PLANTADA I NO RECONSTRUÏDA (TARRAGO-1909)

Zones	Plantada amb ceps americans (1)	No reconstruïda (2)	(3)	Sup. Inicial (4)
Tarragona (5)	41.850	950	15.970	59.670
Tortosa	4.412	240	598	6.010
Gandesa	1.650	150	2.070	4.308
Falset	10.050	230	12.750	23.590
Montblanc	7.560	1.180	8.840	17.450
Total	65.522	2.800	40.228	111.028

- NOTES: (1) Tota és plantada substituïnt vinya filloxerada.
 (2) Plantada d'oliveres.
 (3) Total de la superfície no reconstruïda.
 (4) A la suma de 1 i 3 cal afegir 3.140 ha. envaïdes i 2.138 ha. indemnes.
 (5) Tarragona, Reus, Valls i El Vendrell.

La fil·loxera fou, sens dubtes, el tret de gràcia d'una viticultura ferida de mort per la crisi de sobreproducció i malvenda. Les exportacions es reduïren a la meitat durant el quinquenni 1892-1896 i els preus minvaren de l'ordre del trenta al quaranta per cent respecte a les xifres del quinquenni anterior. L'insecte volador es passà enmig de la depressió econòmica com la llanyaire segant la vida dels ceps i deixant darrere seu el panorama desolador de la misèria.

La fil·loxera destruí la pràctica totalitat de les vinyes del Principat. La superfície vitícola catalana, que durant la febre d'or s'havia estirat com un xiclet, sobretot a les terres de Ponent, després de la plaga s'arrossava amb la mateixa rapidesa. Les dades oficials del Ministeri de Foment calculen, l'any 1909, una replantació amb peus de ceps americans de 207.354 ha., de les quals més de la meitat eren ubicades a la província de Barcelona. El creixement fruit de la febre d'or s'ha esvanit i fins i tot es perden hectàries respecte a l'expansió de mitjats del Vuit-cents.

SUPERFÍCIE VITÍCOLA CATALANA ABANS I DESPRÉS DE LA FIL·LOXERA.

Província	Destruïda	Envaïda	Indemne	Total	Replantada
Girona	39.460	160	-	39.620	10.671
Barcelona	132.755	-	-	132.755	116.000
Lleida	116.263	2.318	1.321	119.902	15.161
Tarragona	105.750	3.140	2.138	111.028	65.522
Total	394.228	5.618	3.459	403.305	207.354

* Proletaris i pagesos: lluita cos a cos.

La fil.loxera no fou una plaga més, una de les tantes calamitats que el camp i els seus homes havien de patir. No debades, els vells pagesos i la memòria col.lectiva dels nostres pobles ha conservat viva l'expressió: "ets més dolent que la fil.loxera". Res fou igual que abans, tot canvià i de pressa. La fil.loxera fou el símbol de la mort definitiva de l'agricultura tradicional. Els pagesos, després de la pregària i la revolta, hagueren de patir l'infern o tocar el dos, tot i què era fugir del foc per a caure a les brases. Dues cares d'una mateixa moneda; la moneda de l'explotació, de la proletarització, de la misèria, amb la qual pagava el desenvolupament del capitalisme.

Les memòries personals, la literatura, han reflectit amb prou cruïesa aquests anys, a cavall de segle, en els quals els pagesos hagueren de ballar-la magra. L'escriptor montblanquí Josep M. Poblet descriu així aquella època, els anys de la seva infantesa:

"A la Conca, els pagesos (que equival a dir tothom), van viure uns quants anys de miracle. Un miracle a base de menjar un mos de pa, acompanyat d'arengades, que llavors se'n podien comprar tres per deu cèntims 0 de badejo i una mica de tonyina, si les coses anaven més grasses. L'home del camp, de tant sofrir, semblava que s'havia tornat insensible a la tragèdia"

I continuà explicant el miracle de la replantació de les vinyes, de la recuperació econòmica, a base de l'explotació dels pagesos:

"Una proesa callada, feta de sofriments i de privacions, de nomenjar prou, d'aprendre a enganyar la fam quan hi havia gana. En aquells dies els cultivadors de la terra van escriure la gesta callada, extraordinària, de tirar endavant cases i famílies valent-se de les coses i aliments més primaris (...) La crisi feia estralls. El jornal era demanat, suplicat, moltes vegades per boca de les mullers, que ja és sabut com el prec d'una dona sol ésser més sensible. Per camins i carreteres apareixien xicots (i moltes vegades homes) ocupats en una tasca inversemblant en temps normals: l'ofici d'aplegar fems. Tot plegat, misèria". (J. M. POBLET, pp. 77-79)

Claudi Ametlla, en les seves memòries, insisteix en la dissort i sacrificis dels pagesos de la seva vila nadiua, Sarral:

"La gesta heròica fou realitzada obscurament, en un treball dur, perfidíós, que durà anys. Hom tornà a menjar el pa negre, les guixes i les farinetes com els avis (...). Les tres camisseries es redueixen a una, i només la freqüenten les famílies dels malalts i quatre benestants que no depenen totalment del camp. Les bruses de teixit blau tomen a ésser més nombroses que els geccs de vellut negre. La jornada s'allarga i el jornal s'escurça. Aquells que ahir passaven per rics s'endeuten i són més pobres que els antics pobres, per tal com tenen més vinya a renovar. I la vila es despobla: el joveit marxa cap a la ciutat. La seva mateixa vida apar amenaçada". (C. AMETLLA, p. 39)

Pere Cavallé escrivia l'any 1917 La Terra, un drama en tres actes ambientat en una vila del Priorat durant la invasió de la fil·loxera. Amb el paisatge de vinyes mortes de fons -"Sempre és hivern ara, en aquesta terra!", els jornalers, representats pel Gana, exposen el seu parer sobre la crisi i l'actitud dels propietaris.

"GANA.-Jo no sé si sap l'estat en què es troba el poble. Abans, quan les vinyes verdejaven tots els estius, amb penes i fatics afanyàvem lo necessari per a donar pa a la mainada mentre els propietaris anaven curullant les seves arques de moneda. Però callàvem i treballàvem perquè el jornalier, desgraciadament, sempre calla quan pot posar al cistell una mica de recapte. (...)

Quan va venir la malura per les vinyes, que així que hagués vingut per les persones i tot, lo que calia fer era replantar, posar llavor nova i vigorosa; però als rics, als amos de les terres, egolistes i eixuts de cor, els dolgué buidar les gerres que abans havien curullat.

ANGEL (el metge).-No ets culpeu als propietaris, que ells han tocat molt més que vosaltres, les conseqüències. Si no van plantar va ser perquè no van poder.

GANA.-Haguessin tingut seny i continència. Si no s'haguessin embrutit en el vici, sihaguessin estalviat, prou que haurien pogut posar cara al mal fet i fer reviure amb planta jova les vinyes mortes.

BENET (vell propietari).-Té raó el Gana, té raó. Mentre l'abundor de les collites vessava en els cellers i d'una carga de vi se'n cobrava una unça, els rics nopensaven més que anar a ciutat a conompre's el cos i l'ànima; i a l'arribar l'hora trista, quan deixà de treure brosta el darrer cap, la realitat els estaborní; es van sentir covards, no es cregueren amb forces per a refer les hisendes i es resignaren a anar-se menjant les riqueses que els hi quedaven sense tindre en compte que condemnaven a la misèria, a la mort, a tota aquesta comarca". (p. 14)

L'opció que prenen els jornalers, tot seguint el drama, és la de tocar el dos i, per això, demanen ajuda i consell al senyor Ambrós Segarra, que ha tomat després d'una plia d'anys de residència a l'estranger amb el ronyó ben cobert.

"GANA.-Al poble encara n'hi ha diner. Als qui tenen no els vindrà d'acabar-los un dia més aviat: doncs que entre tots ens donguin lo necessari per a marxar a Amèrica, i si ells ens volen seguir, que ens segueixin, (...) Si no volen seguir, que es quedin i que aquesta terra els colgui". (p. 15)

I és quò per a tocar el dos, també calien padrins, si més no, quatre calès per a resistir la travessada fins assolir la nova terra promesa.

El drama, per un altre costat, presenta la transformació dels propietaris de la terra, és a dir, molts dels antics propietaris s'han vist compel·lits a vendre les seves terres i buscar-se la vida a ciutat, mentre uns pocs, i encara de fora vila, s'han fet els amos de les terres. I aquesta és una tendència que, malgrat la diversitat del mosaic rural català, podem generalitzar.

La crisi agrària finisecular, concretament pel que fa referència al sector vitivinícola, provocà la pèrdua de la possessió o de la propietat de la terra dels petits pagesos i, per tant, la concentració de la propietat. Els propietaris aprofitaren l'anorreament de les vinyes per a rescindir els contractes de rabassa morta. Tot amb tot, al costat del desnonament judicial, cal indicar, tal com ho assenyala Llorenç Ferrer pel Bages, la recuperació per part dels propietaris de la possessió de la terra a través de contractes de compra-venda. Fins i tot, d'altres rabassaires perden els seus drets sobre la possessió de la terra conreada per la via de l'abandonament de la terra. Així es manifesta la memòria del Registre de la Propietat d'Igualada del 1906:

"Un caso curioso ocurre en este Registro, y es que, habiendo destruido la filoxera muchos viñedos, los rabasaires los han abandonado, pero sin prestarse la mayoría de ellos á otorgar escritura de rescisión; y ahora los propietarios, habiendo celebrado nuevos contratos y replantado las viñas, no los pueden inscribir por figurar todavía vigentes las inscripciones antiguas. El Registrador propone que se autorice la cancelación por medio de una información testifical en que se haga constar la destrucción de las viñas y el abandono por parte del rabassaire". (9)

Les memòries dels registradors de Catalunya, realitzades entre 1887 i 1905, sobre la propietat de la terra indiquen una aparent estabilitat amb una tendència a la concentració, principalment a les comarques centrals. Investigacions recents a la Conca de Barberà, a partir dels amillaraments i Registre de la Propietat, palesen, així mateix, aquesta tendència a la concentració de la propietat. Els estralls de la

crisi, sens dubtes, colpejaren mortalment a les petites explotacions, ja que a la manca de capital per a la replantació cal afegir l'endeutament progressiu per a pagar les contribucions. L'embargament de finques, motiu de molts aldarulls, és a l'ordre del dia, tot i que encara ens cal un buidatge sistematitzat de les fonts del ministeri d'hisenda.

La crisi agrària finisecular, si més no, desnaturalitzà els contractes de rabassa morta. La replantació de les noves vinyes es realitzà, essencialment, a partir dels contractes de parceria. La memòria del Registre de la Propietat de Vilafranca ho manifesta sense embuts:

"Los contratos usuales son variaciones del de enfiteusis y se huye del de rabasa morta. Se elevan á escritura pública cuando son para muchos años. En las grandes fincas, los dueños se reservan una porción por su cuenta; pero la suele trabajar el mismo colono, á quien se le descuenta al pagar la pensión el valor de los jornales que ha empleado. Es general estipulación que parte de la merced se ha de pagar en frutos". (Idem) (10)

Els propietaris optaren pel manteniment de l'explotació familiar bo i introduint progressivament els contractes de parceria en les zones de rabassa morta. Els pagesos, sens dubtes, hagueren de carregar els neulers de la crisi i l'esforç de la replantació. La fil·loxera repercutí en els contractes de conreu sense modificar, però, a curt termini, els sistemes de conreu. Tot amb tot, amb les noves vinyes americanes, caldria utilitzar cada cop més tractaments químics i, al capdavant, millorar l'elaboració amb la construcció de cellers cooperatius.

D'antuvi, però, era necessària una més gran quantitat de treball per a fer foc nou a les terres, tornar a sembrar-les, plantar oliveres o, a la cap i a la fi, replantar-les de vinya. En aquest sentit, l'èxode rural esdevingué una forma de vaga, permanent, és clar. Els pagesos que restaren a la terra passaren de tot i força i hagueren de fer mans i mànigues per fer la viu-viu. I la revolta tampoc hi mancà.

La dècada dels noranta fou l'època de les grans turbulències arreu d'Europa, a la ciutat i el camp, i Catalunya no hi restà pas aliena. Són els anys de la penetració del sindicalisme al món rural i, per tant, de la "modernització" dels conflictes agraris. Els aldarulls populars, de caràcter col·lectiu, deixen pas a manifestacions i accions reivindicatives de classe, és a dir, de qüestionar el paper dirigent dels propietaris i posar el dit en direcció a les reformes estructurals i, és clar, a la propietat de la terra. Tot plegat, allò que mobilitzava els pagesos eren els grans projectes de transformació global de la societat. No debades, els partits polítics,

d'arrel socialdemòcrata a Alemanya o França i republicana federal a casa nostra, començaren a vertebrar la societat civil i a participar a les institucions públiques amb plantejaments clarament alternatius i transformadors.

La gran organització sindical dels pagesos catalans fou la Federació d'Obrers Agrícoles recolzada, si més no, pel Partit Republicà Federal. La lluita entre propietaris i pagesos fou, principalment del 1893 al 1896, oberta i total. El mateix Joaquín Costa s'hi referí abastament. Els Tribunals de Justícia anaven plens de litigis interposats pels propietaris o pagesos, en els quals els advocats principals acostumaven a ser, els candidats, respectivament, dinàstic i federal. Prova fefaent i palmària de la politització de la conflictivitat social.

El prec d'Odón Martí, advocat dels rabassaires i candidat federal per El Vendrell a les eleccions legislatives de 1893 i 1896, adreçat al Governador Civil de Tarragona revela l'actitud hostil i violenta dels propietaris. Aquest procedeixen, amb l'ajud de les forces d'ordre públic, a recaptar els delmes, altrament abolits, sobre els fruits. Un procediment que l'amic Antonio López, a qui li dec el document, no dubta de qualificar de "manu militar".

"(...) Sucede, ilustre Señor, en varios pueblos de esta provincia de Tarragona, que algunos opulentos propietarios, no contentos con la parte de productos convenida que el cultivador les entrega por la tierra que cultivan, se apropian además un diezmo sobre los frutos de la cosecha, diezmo que si en antiguos tiempos tuvo razón de ser para contribuir al mantenimiento del culto y el clero, hoy no hay causa que abone tal exacción. A ella se resisten fundadamente los cultivadores que cargados ya con exceso por otros tributos, ven con la ira que produce el despojo, como se les arrebató lo que de derecho les pertenece y constituye lo más respetable de la propiedad, por ser nacida del trabajo. Y, para colmo de burla a su derecho, se les trata luego de perturbadores de la sociedad, cuando sólo desean la paz en ella. (...)

El proceder de algunos propietarios sobre este punto de diezmos, ha producido serios trastornos, movimientos de tropas en esta región, y llevando a las cárceles del Vendrell a honrados cultivadores por el sólo hecho de defender sus frutos (...)

Claman los campesinos que la cuestión es de orden jurídico civil, y que debe ventilarse en todo caso ante el Tribunal civil; pero sus clamores se estrellan ante el que exige el tributo, quien, acompañado de la fuerza armada resuelve el litigio sobre el mismo terreno, cometiendo con ello el acto más perturbador de toda sociedad organizada, cual es tomarse la justicia por su mano, con menosprecio de la ley y de la autoridad de los jueces que deben aplicarla. Y no quieran gentes

maliciosas desviar la cuestión, intentando sorprender el ánimo de su señoría o engañarle suponiendo que los campesinos se resisten entregar la parte de frutos debida por contrato. Nunca los cultivadores han resistido tal derecho, y siempre lo han repetado. Resisten sólo el mal uso de exigir el diezmo abolido por la ley, como antes resistieron los afrentosos malos usos del tiempo feudal... ("EL CAMPESINO" (Vilanova), Núm. 26, 31-III-1896)

Tothom coincideix en assenyalar la despanció de la conflictivitat social al camp, principalment a les comarques vitivinícoles, a inicis del Nou-cents. Certament, podem constatar la fi de l'impuls propulsor del republicanisme federal, el deballestament de la Federació d'Obrers Agrícoles, l'apaivagament del sindicalisme de classe, la disminució de l'activitat dels tribunals de justícia. Tot indica, doncs, que les algues defermades han tomat al llit i llisquen plàcidament enmig d'un consens social caracteritzat per uns nous contractes de conreu, que si bé, per una banda, desvituaven els drets de possessió dels rabassaires, per l'altra, oferien als pagesos una participació més gran en el repartiment dels fruits i un repartiment més favorable de les despeses de replantació i d'explotació.

Tanmateix, hi ha remor de fons. Una resistència, sorda i constant, dels pagesos davant les noves exigències dels propietaris, que transforma l'enfrontament en una lluita cos a cos. La raboseria en el repartiment dels fruits és a l'ordre del dia i no és estrany la presència, sovint estipulada en el mateix contracte, del propietari en la mateixa era o vinya per tal de vetllar pels seus interessos. La lluita, així mateix, es desplaça a tots els àmbits de la vida associativa i cultural. Dels carnestoltes fins les xerrades de cafè o safareig, passant per la creació d'entitats pròpies, la cultura de la igualtat, plasmada en la terra pel qui la treballa, s'obre camí i modifica, més del què fins ara s'ha escrit, les relacions socials. La resistència, encara que no arribi a qualificar en alternativa, no és endebades. El moviment cooperatiu serà un bon exemple.

* La proletarització dels pagesos.

La configuració del món rural català a la sortida de la crisi finisecular esdevingué modificada radicalment no solament en el sentit que tots els processos desfermats per la penetració del capitalisme en l'agricultura trobaren en aquesta conjuntura un

moment d'acceleració i generalització, sinó, sobretot, perquè s'estengué i aprofundí la tendència a la subordinació de l'agricultura a la indústria amb un canvi radical de la relació ciutat-camp.

La ciutat començarà, sistemàticament i amb una agressivitat desconeguda, l'explotació dels recursos humans i econòmics del món rural. Per una banda, s'endegaran les grans obres hidràuliques per l'aprofitament de l'energia elèctrica i, per l'altra, es desenvoluparan les grans indústries d'enclavament, químiques, com en el cas de la Cros a Flix, o, principalment, tèxtils, seguint el curs del Ter i Llobregat concentrant-se en el Vallès.

El juny de 1908, l'alcalde accidental de Vic, D. Domingo, inaugurava el XI Congrés de la Federació Agrícola Catalano-Balear amb una lloança del desenvolupament harmònic entre l'agricultura i la indústria osonenca. L'encert, segons l'esmentat personatge, era la conversió dels terratinents, mitjançant l'estalvi, en industrials i la polivalència de la força de treball, és a dir: "el obrero de fábrica es a su vez agricultor cultivando su huerto o su campo que le permite soportar la graves crisis económicas" (11)

Els contractes de parceria, com deiem més amunt, esdevingueren la forma més usual a través de la qual els propietaris continuaren exercint l'explotació dels pagesos. Joaquim d'Abadal, un dels més grans propietaris de l'Osona, ho escriu, en un article publicat el 1909, sense embuts bo i afaïçonant-lo amb arguments morals de caràcter religiós:

"Els tractes més comuns pel conreu de la terra son la parceria pels fruïts y pel bestiar l'arrendament. El cultiu directe del propietari es casi desconegut y l'arrendament pagat ab diners si bé n'hi ha molts casos no es, ni de bon tros, lo general.

La parceria, tal com aquí (l'Osona) s'usa, es la forma més ventatjosa per l'esplotació agrícola donades les condicions d'aquest terreny. Aquí es possible la parceria per la moralitat de la classe pagesa (...) la moralitat en aquest cas es una verdadera font de riquesa. L'interès del amoy masover var parells y per això l'amo sol contribuir a la compra d'abonos. El promitx de les finques es d'unes 20 quarteres de conreu estensió a propòsit per esser menada per una família aussiliada en certes ocasions per algun jornalero, aixís es que resulta que tots els de la casa tenen interès en que la cosa vagi bé (...) Altra de les ventatges grosses es que no pot presentar-se la qüestió social que tants estrugis fa en altres llochs

perque l'interés de l'amo y del masover son el mateix y ambdós van bé d'aquest sistema; per altra part els llogats o que cobren salari son tant poch que no es possible donguin lloch a cap conflicte.

Els masovers son donchs l'eix sobre el que gira l'agricultura de la Plana; a mes de honrats y religiosos son treballadors y intelligents en son art; amants del viure en cases de pagés aïllades per tenir completa llibertat de moviments, conservadors de les tradicions sens repugnar a l'avenç racional, y no's mostren esquerps

a pesar de sa afició a viure al ayre lliure y sens trabes, y se reuneixen molt sovint en els mercats per canviar impressions y tractar de lo referent a les terres y bestiar."

La tesis de la parceria com una associació perfecta, gai-rebé ideal, entre capital (propietaris) i força de treball (pagesos) és el discurs, com en el cas d'Abadal, de la nova burgesia sorgida de la crisi finisecular. La propietat continuarà sent sagrada i el seu accés, per part dels pagesos, rebutjat. La proletarització, doncs, dels pagesos s'aguditzarà, malgrat les aparents millores contractuals de tipus econòmic, amb la pèrdua dels drets de possessió de la terra conreda i un control més estricte de l'organització del treball.

Paral·lelament, es produeix la conversió de bona part dels pagesos en obrers industrials. Una via que sovint s'identifica amb l'emigració cap a les ciutats i, concretament, a la ciutat de Barcelona, descurant el procés industrialitzador de les comunitats rurals. La difusió de l'ús de l'energia elèctrica i la millora de les xarxes de comunicació (telèfon, inclòs) facilitaren la implantació del sistema de fàbrica, en les seves dues formes, la urbana i la de colònia fabril, arreu del Principat. Les condicions d'explotació dels treballadors, no cal dir-ho, foren superiors a les zones rurals. I, en primer lloc, de les dones.

L'articulació del mercat a Catalunya i la progressiva instal·lació de fàbriques a les comunitats rurals provocà de retop el deballestament de les petites manufactures tradicionals i la desaparició de bona part dels menestrals, com ara els espardenyers o calderers, que omplien les voreres dels carrers principals. La colònia, però també la fàbrica, concentrà els treballadors i els allunyà del centre de la població. Era una mena d'exili interior, una emigració del centre a la perifèria, un canvi de pla que els allunyava de la comunitat rural mentre els apropava a la resta de treballadors del mateix ram, una transformació radical en la concepció de la vida i les relacions socials a partir de la remuneració fixa i setmanal. Tot amb tot, cal filar

prim i tenir present la diferència de ritmes d'avanç del procés industrialitzador per àrees geogràfiques i nuclis de població. No és el mateix, ni de lluny, el Vallès i el Priorat o Manlleu i Montblanc.

Una de les zones rurals on es produí un procés industrial primerenc fou, sens dubtes, les conques dels rius Ter i Freser. L'any 1916, es comptabilitzen 76 fàbriques, de les quals 17 eren colònies, sota un règim, batejat per la premsa obrerista de "feudalisme industrial":

En algunes fàbriques, fins i tot, s'havia perdut l'estona per a dinar, amb jornades llarguíssimes: el dissabte es treballava de dos quarts de cinc del matí fins les dotze de la nit, sense augment de jornal, i les dones del torn de nit treballaven fins a dos quarts de cinc del matí del diumenge, per a tornar-s'hi a posar a les set de la tarda. L'any 1906, a la colònia Matabosch de Camprodon, els treballadors havien perdut no solament el dret a una estona per a menjar, sinó que ni tan sols ho podien fer amb la màquina engegada, sota l'amenaça de ser despatxats. El 1907, els fabricants de Manlleu despatxaren treballadors de prop 25 anys -molts d'ells havien entrat a la fàbrica als sis o set anys- per vells -en expressió dels empresaris- substituint-los per canalla molt jove.

L'exploatació de les dones anava gairebé sempre lligada a d'altres tipus d'humiliacions, freqüentment sexuals. Comaposda escrivia a "LA JUSTICIA SOCIAL", el novembre de 1916, unes cròniques on subratllava les condicions laborals de les dones (Campdevàno) i els abusos sexuals (Camprodon):

"Jóvenes en su casi totalidad, su rostro carecía de expresión. Sus ojos parecían medio hundidos en las órbitas. Los colores habían desaparecido para siempre de sus mejillas. Sus vestidos estaban empapados de aceite y de grasa de las máquinas y en sus cabezas despeinadas y sucias aparecían residuos de algodón y otras materias". (...)

En el historial fabril de esta localidad (Camprodon) se registran repugnantes atentados contra el pudor de las mujeres, realizados con cinismo sin ejemplo por los directores y demás cabos de vara de aquellos presidios. ¡Cuántas y cuántas han sido las obreras que han perdido su virginidad en el cruel sufrimiento del silencio, ante la amenaza de perder su pan y el de su familia!

En la fábrica del Casabó Niu, corriendo el establecimiento a cargo del fabricante Bordas, quien ejercía a la vez de director, los atropellos contra la honra de las mujeres llegaron a cometerse en tal alto grado por los encargados de la fábrica, que en una ocasión hubo en ella hasta siete jóvenes solteras embarazadas".

L'Eglésia, i més a la Catalunya Cristiana dels bisbes Morgades i Torras i Bages, beneïren fàbriques i colònies bo i predicant l'harmonia social, que volia dir pels treballadors l'obligació de pensar i muts i a la gàbia. La colònia industrial s'adiu al model i paternalista amb una cultura religiosa notable i amb arrels rurals, diu l'Ignasi Terrades. En aquest sentit, les colònies esdevindran les catedrals de la indústria, on es passava el rosari al ritme de la llançadora:

"A Vic, el fabricant Capdevila (el 1906) envià els seus treballadors a complir el precepte pasqual, després d'haver-los obligat a fer uns exercicis espirituals a la mateixa fàbrica. També els havia prohibit d'anar a ballar i de posar els peus a la Fraternitat Republicana. Més endavant féu beneir una imatge ala fàbrica fent-hi assistir, fins i tot, els obrers que feia dos dies estaven en atur forçós. Els féu fer una processó i, per si fóra poc, els descomptà la cera del seu salari".

El control social, però, a través de l'Eglésia, s'estendrà més enllà de les colònies. A Manlleu, l'any 1907, els treballadors per tal de ser readmesos a la fàbrica del Dulcet necessitaven un aval del capellà, mentre que els joves que eren llogats a la fàbrica del Rifà havien de pertànyer a la Joventut Catòlica.

Les condicions de vida i de treball eren pitjors a la banda del Fresser i a les colònies del Ripollès. A la Ptana de Vic, principalment a Manlleu, la creació de societats obreres esperonà la resistència i les accions reivindicatives, que serví, entre d'altres coses, per a oposar-s'hi al desplaçament dels homes de les contínues de filar per les dones. La lluita més sonada fou la de la Colònia Rusiñol de Manlleu l'any 1909 que, arran d'una vaga per l'equiparació de salaris, desembocà en un locaut que es perllongà diset mesos sense la més mínima voluntat negociadora per part del fabricant amb la Junta de Reformes Socials.

L'exemple de l'Osona, d'una comarca amb una economia dual com diuen Joaquim Albareda i Jordi Figuerola, palesa amb escreix el procés de proletarització dels pagesos. Joaquim d'Abadal, pel que fa els contractes de parceria, i Albert Rusiñol, pel que fa a les colònies industrials, manifesten sense embuts les opcions d'una burgesia catalana cada cop més articulada en el projecte polític de la Lliga Regionalista.

* L'intent autonomista burgès.

La Mancomunitat de Catalunya fou l'intent autonomista de la burgesia catalana, sota l'empenta de la Lliga Regionalista, de "modernització" del país i, de retop, de demostrar al bloc dominant de la Restauració Espanyola com es governava, si més no administrava, un país.

La idea-força, tot pensant en Catalunya com una nació, era l'articulació de la vida econòmica -del mercat, és clar- social i cultural. Les realitzacions de la Mancomunitat, sobre-tot pel que fa a les obres públiques i l'escolarització dels sectors populars (subratllem l'Escola del Treball), són prou conegudes. L'experiència de la Mancomunitat coincidí amb una conjuntura econòmica favorable provocada per la guerra europea. La demanda de tot tipus d'articles, principalment tèxtils i agraris, determinà l'alça generalitzada dels preus i, per tant, el desenvolupament industrial i la modernització agrícola. Catalunya canvià definitivament de tesaonomia: Barcelona es convertí en una ciutat cosmopolita, Sabadell i Terrassa emergien amb empenta al redòs de la indústria tèxtil, Lleida, Tortosa, Reus i Manresa eren els principals nuclis que vertebraven la resta del país.

El gran trasbals de la vida quotidiana del cap i casal -amb la disbauxa dels nous cabarets, del jazz i la cocaïna, dels bars tipus americà d'anuncis lluminosos, del cafè esprès i el whisky- ens amaga la sotegrada que, a l'ensem, visqueren les comunitats rurals. Tremp, amb les obres de La Canadenca, esdevingué un barri més de Barcelona. La població és triplica, la demanda d'habitatges provoca un creixement dels lloguers que, en alguns casos, ultrapassa el cent per cent.

"Un aspecte que també està molt vinculat a l'augment puntual de la població és la proliferació de locals i serveis relacionats amb l'esbarjo i el divertiment: durant aquests anys s'obren nombrosos cafès, bars, fondes, tavernes, cases de prostitució, etc.; també es realitzen habitualment funcions de teatre, de cinema, de sarsuela, etc.; i també adquireix una relativa importància el joc, que es practicava amb més o menys tolerància de les autoritats, en alguns locals de la ciutat". (J. BERNARDO I ALTRES, 1987, p. 93)

Aquests anys assenyalen la penetració definitiva de les relacions capitalistes al món rural català i la seva integració dins d'un model de creixement definit per unes relacions de dependència i subordinació de les comarques rurals respecte a un centre explotador representat per la ciutat de Barcelona i la seva àrea industrial. Unes relacions entre centre i perifèria asimètriques, on la perifèria subministrava homes i dones, energia elèctrica i queviures, i no pocs capitals. Res de nou, la vella

habitud ara accelerada i intensificada. Els recels tradicionals contra l'avarícia de la ciutat, cada cop més un pou sense fons, donaren peu a la seva identificació amb el pecat i la perdició.

Tot amb tot, de la ciutat arribaren, cada cop també amb més empenya, nous costums i noves idees, noves formes d'entendre la vida i noves formes d'organització social: des de l'edició de publicacions locals i comarcals fins a la pràctica esportiva, des del catalanisme abrandat fins al sindicalisme de classe. Els propietaris rurals es trobaren entre l'espasa i la paret, ja que al costat del inveterat conflicte de classe s'afegí el conflicte generacional. I és que els fills dels propietaris rurals, en bona mesura, foren seduïts pel nou alè "modernitzador" de la burgesia.

Aquests joves benestants, generalment ataiçonats per la ciutat, intentaren ligar les reformes socials i econòmiques del món rural amb el projecte de la Lliga Regionalista, és a dir, resoldre l'equació "modernització agrícola" + "desenvolupament industrial" = "País fort". Calia millorar la producció agrícola, abaratir costos i ser competitiu, per tal, d'una banda, no incrementar els costos de la mà d'obra industrial, o recórrer a la importació, i, per l'altra, repartir una part dels beneficis als pagesos amb la finalitat d'augmentar el poder adquisitiu dels pagesos i, per tant, transformar-los en consumidors de productes industrials i de serveis.

El cooperativisme fou, sens dubtes, el gran factor que permeté introduir noves tecnologies, l'ús de productes químics, millorar l'elaboració dels productes agrícoles, i facilitar el capital necessari per les inversions. Els propietaris rurals, sobretot arran de la pèrdua de la collita de raïm l'any 1915 a causa del mildiu, decidiren apostar per la via cooperativa amb tots els ets i uts. La Mancomunitat de Catalunya no fou pas aliena, ans al contrari nomenà Josep M. Rendé cap de l'Acció Social Agrària i esperonà la construcció de cellers cooperatius i fassines.

La burgesia implantava la seva revolució passiva al camp. Els propietaris assumiren la direcció de la modernització productiva i de la reivindicació d'una millora dels preus agrícoles. Les grans mobilitzacions pageses d'aquests anys s'adreçaren contra el govern i la seva política de preus, d'importacions o fiscal. En aquest sentit, els propietaris tornaven a reconstruir la mítica unitat de la comunitat rural al voltant d'un enemic comú: el govern de l'Estat. Fins i tot, hàbilment, saberen identificar-lo amb els obrers industrials de la ciutat. Al capdavall, ambdós, eren considerats, etimològicament i als ulls de la consciència col·lectiva, bàrbars.

Els estudis d'Emili Giralt, Albert Balcells i Pep Pujo, palesen els magres beneficis de la producció vitivinícola, ja que a la minva del preu del vi s'afegia un augment dels costos de producció. La mitjana del període 1890-1917 dona un preu de venda

de la carga de vi de 20,43 pessetes mentre el preu de cost es situa en 17 pessetes. D'un benefici superior a les deu pessetes durant l'època de la "febre d'or" es passa a unes magres 3,43 pessetes.

"Es evident que aquest estat de coses persistent i cada cop més intens va portar la penúria econòmica i la inquietud social a les zones vitícoles de Catalunya. Els propietaris obtenien de les vinyes un interès molt magre -d'un 2 a un 4%-, sempre inferior al que haurien tret invertint el valor de la terra en altres sectors econòmics (...) D'altra banda, per al pagès que conreava les terres a parceria -forma d'explotació corrent a les comarques vitivinícoles-, les parts de fruit no li aportaven sinó l'equivalent a un jornal sensiblement més baix que el que hauria guanyat treballant a la indústria. L'auto-explotació del pagès i de la seva família era el preu que aquest pagava per a no caure en la condició de jornalier o no haver d'emigrar a la ciutat, on l'oferta de treball no era tampoc massa engrescadora. El problema social rabassaire i les demandes, sovint violentes, de millorament dels pactes formulades pels parcers, tenen en aquestes condicions llur principal fonament". (E. GIRALT, 1978, p. 17)

La guerra europea fou, sens dubtes, un gran negoci i una oportunitat de consolidar les bases industrials de l'economia catalana. Un altre cop la demanda exterior, aquest cop també de productes manufacturats, desfermava una nova època daurada. La conjuntura canvià radicalment amb la fi de la guerra i la crisi internacional del 1920-1921. A la tesis tradicional de l'oportunitat perduda cal afegir les reestructuracions operades en el sistema productiu: la consolidació de la indústria metal·lúrgica i la formació de les societats anònimes. La tasca de la Mancomunitat serví, si més no, per apaivaguar els estralls de la recessió econòmica. Tanmateix, el mateix Cambó escrivia a les seves memòries:

"Les fortunes improvisades durant la guerra i la impúdica ostentació que en feien llurs possessors fomentaven la crisi social que venia com a conseqüència de la crisi política i moral. Espanya anava a l'anarquia, car el poder públic era incapaç de sostenir la primera sotragada seriosa que tingués: únicament un gran revulsiu que creés un estat d'opinió podia salvar Espanya. Aquest revulsiu tant podia portar a una convulsió revolucionària com a l'enfortiment i rehabilitació del poder públic..."

Així, doncs, les raons de la profunda crisi social cal cercar-les, més enllà de les dificultats econòmiques, en l'àmbit polític i moral. No endebades, el moment crític comença l'any 1917 quan encara els nous rics se les mamaven dolces befant-se del "Senyor Esteve". La decisió de Cambó de salvar la monarquia i posar draps

calents al sistema polític de la Restauració oferint dos homes de la Lliga per a formar un govern de concentració significà l'esmortel·liment de l'intent autonomista burgès.

° La terra tremola.

El 1917 és un any que figura en vermell en la cronologia de la Història: d'un roig encès, de festa grossa, de sang i d'esperança. A Rússia reeixia per primer cop la revolució dels damnats de la terra. A Espanya els militars es convertien en els àrbitres de la situació política i la Restauració entrava en coma profund. Els Parlamentaris demanaven l'obertura de les Corts i la reforma constitucional i els treballadors protestaven per l'encariment de la vida i maldaven per la revolució. A Catalunya traspassava Enric Prat de la Riba deixant orfe la Mancomunitat i la burgesia que l'esperonava. El món s'ha capgirat i no endebades a Fátima la Mare de Déu s'apareix a uns pastorets bo i guiant-los pel bon camí.

El fracàs de la vaga general de 1917 és atribuït, pels estudiosos, a un càlcul erroni sobre les forces productives a Espanya, on els pagesos eren la majoria, i a una manca de coordinació amb les mobilitzacions pageses, és a dir, aquestes feren salat. Tot amb tot, del 1919 al 1923, sobretot els dos primers anys, Barcelona visqué un nou període d'efervescència social, una nova "rosa de foc", i el camp català tremolà.

Les condicions econòmiques dels pagesos havien empitjorat notablement: els preus de producció superaven amb escreix els preus de venda, els contractes de parceria de finals del Vuit-cents eren a punt de finalitzar i l'amenaça del desnonament corria a les comarques vitivinícoles com un fantasma. La majoria de propietaris no s'avingueren a raons i el conflicte d'interessos, en el millor dels casos, colapsà el tribunals de justícia. A tot estirar, alguns propietaris acceptaren revisar els contractes de conreu i reduir la seva part de fruits, però mai aportar nous capitals per a reestructurar les explotacions.

La Memòria Anual de l'Iacci del 1919 manifesta la gravetat del conflicte social al camp i l'atribueix a "influències exòtiques", car no hi han causes econòmiques que el justifiquin. En tot cas, si les coses van a mal borràs és per l'"acció perturbadora del Poder Públic" (com per exemple, l'aplicació de la jornada laboral de vuit hores

al camp, que, al seu parer, limitava la productivitat). La qüestió era mantenir la tesi de l'harmonia tradicional de la comunitat rural, l'encert dels contractes de conreu, i l'adversari comú.

"Que actualmente no existe en Cataluña causa económica que justifique malestar en el campo; salvo excepciones, que no por serlo dejan de ser muy respetables, los productos de la tierra y de la ganadería han subido de precio, aunque, en relación con la carestía general de la vida no obtienen actualmente para el productor (propietario, aparcerero, arrendatario) los precios compensadores que se deberían esperar (si bien el consumidor los paga a elevado precio), a causa de la acción perturbadora del Poder Público, con sus disposiciones sobre tasas, limitaciones en la circulación de los productos, régimen de la exportación, trabas arancelarias, etc.

Que hay que tener en cuenta que al mismo tiempo que la elevación del precio de los productos agrícolas, se ha registrado elevación en el salario del bracero en mayor proporción, por término medio, que el sobreprecio alcanzado por los productos agrícolas.

Y que por todo ello cabe afirmar que no existe paridad entre los conflictos sociales que aparecen en los centros industriales, con los del campo y, tratándose de éstos, entre los que puedan aparecer en Cataluña y los planteados en el resto de España, hecho generalmente desconocido por los Gobiernos y por algunos sociólogos y economistas de las más opuestas escuelas.

Que los conflictos agrarios en Cataluña, en cuanto revistan carácter colectivo, son hijos del apasionamiento dominante y de influencias exóticas, ya que nuestras tradicionales formas contractuales y las costumbres agrícolas de cada comarca solventan prácticamente, en cada caso, cuantas dificultades pueden surgir en las anormales circunstancias que atravesamos...".

Tot amb tot, l'acsi l'encerta quan imputa la revolta a motivacions polítiques o morals. Debades insistir en l'augment de l'explotació (auto-explotació) dels pagesos, en l'esforç de la replantació dels nous ceps americans, de vida més curta i de més intensitat de treball, en l'endeutament obligat per la utilització de nous productes químics... La mare dels ous és, com sempre, la consciència de l'explotació, el convenciment de que la terra conreada ja havia estat pagada amb escreix al propietari i, per tant, que el clam de "la terra pel qui la treballa" era just i necessari.

L'embranchida del 1917 capgirà, així mateix, les relacions socials de les comunitats rurals i facilità el gir copernicà dels conflictes socials. Els pagesos identificaren els propietaris com l'adversari a batre i la mítica unitat comunitària anà d'oros. El sindicalisme de classe tornà a renèixer amb força lligat als sindicats dels obrers de la indústria i els serveis. La ciutat, i menys els ciutadans colpits per l'encariment de la vida, deixà de ser considerada l'enemic per convertir-se en un aliat, poderós i solidari, en el combat contra els propietaris rurals.

El problema ja no era la política de preus agrícoles o els costos de producció, ni tan sols els entrebancs del Govern. Ara, s'anava directament al rovell de l'ou i es posava damunt de la taula el tema de la propietat de la terra conreada. I, és clar, els propietaris posaren el crit al cel i exigiren protecció del principi sagrat de la propietat. La mateixa Memòria Anual de l'Iacsi ho manifesta sense embuts tot demanant al Govern una actitud enèrgica contra l'organització dels pagesos, és a dir, la repressió del sindicalisme de classe.

"...al aparecer en la Gaceta proyectos de ley encaminados a modificar el régimen jurídico de la propiedad, proyectos que forzosamente tenían que dejar huella en cerebros perturbados. (...)

Pónese de relieve en el mencionado escrito (un manifest elaborat pel Iacsi i d'altres entitats agrícoles adreçat al Govern) la desgraciada acció del Gobierno para contener y encauzar las corrientes disolventes que, perturbando la paz de los centros industriales han venido a romper la tradicional armonía de los elementos sociales del campo.

El Gobierno, dice el documento, les ha consentido y en ocasiones las ha fomentado, permitiendo la organización de obreros y de cultivadores de las tierras, al objeto de atentarse contra los derechos de propiedad de las tierras y de los frutos otorgados con todas las formalidades y ajustados a la ley y a las costumbres, coaccionando a quienes no les siguen y secundan y a quienes no ceden a sus imposiciones, valiéndose de todos los medios, aun los más punibles, para lograr el imperio de su voluntad. ..."

El camp català visqué en aquests anys, tant o més que la pròpia ciutat de Barcelona, un clima d'efervescència social, d'organització sindical dels pagesos i dels propietaris, de lluita oberta i total. El sindicalisme a mans de la Cnt s'estendrà com una taca d'oli per tota la geografia catalana. Les comarques vitívoles tornaren a encapçalar el moviment reivindicatiu i l'epicentre es situà al Camp de

Tarragona i el Baix Penedès. El vallenc Fidel Martí esdevindrà el dirigent indiscutible i la seva veu pregonera seduirà la nova generació de joves pagesos, protagonistes, en els anys trenta, de la revolució.

La duresa del conflicte plantejat al Baix Penedès obligà a declarar l'estat de guerra i concentrar grans contingents de forces d'ordre públic. El veremar del 1919 es realitzà sota la protecció de la Guàrdia Civil.

"TARRAGONA.- 21 Agosto.- Gobernador civil a Presidente Consejo Ministros.- En contestación al telegrama cifrado de V.E. de fecha de hoy tengo el honor de comunicar a V. E. que parece en efecto que la masa jornalera junto con los aparceros se disponen a impedir en la extensa comarca de Vendrell y Bellver y lindante con la provincia de Barcelona la recolección que ha de hacerse con elemento forastero toda vez que los del país se niegan a hacer ellos la vendimia que debe comenzar dentro de seis u ocho días, como además amenazan con graves coacciones y eso pudiera dar lugar a conflictos de orden público o al menos perdida de cosecha me dispongo a concentrar allí la fuerza necesaria. A este efecto he telegrafiado al Ministerio de la Gobernación rogándole ordene a los comandantes de la Guardia Civil más próxima el envío de la fuerza de caballería necesaria toda vez que aquí se carece de ella. Saludo a v. E. respetuosamente".
(12)

El telegrama té una addenda per a sucar-hi pa.

"El Conde del Asalto, propietario y gran conocedor del país confirma en carta al Sr. Presidente esto mismo y pide, además del envío de fuerzas, la declaración del estado de guerra en aquella comarca. Dados los progresos del sindicalismo agrario en la provincia de Tarragona, si en el Vendrell estallara y tomara cuerpo este movimiento, cundiría rápida y muy gravemente, mostrando una vez más este fracaso de aparcería tan perfeccionada como la catalana la ineficacia de la ortopedia jurídica en estas luchas provocadas por un designio revolucionario."

Fixeu-nos com el que està en joc és el sistema d'explotació dels propietaris rurals catalans: la parceria. I davant la ineficàcia de la "ortopedia jurídica", posada entre les cordes pel sindicalisme, només queda el recurs de l'estat de guerra. I és que tot neix d'un "designio revolucionari", i l'única resposta contundent front la revolució és la contra-revolució. La repressió desballestà les organitzacions sindicals i la majoria de capdavanters foren empresonats o hagueren de tocar el dos. La revolució s'esvaní a la ciutat i el camp i la Confederació pagà els plats trencats.

Tot amb tot, les raons del conflicte social continuaven vigents i els pleits entre propietaris i rabassaires no s'aturaren. La defensa dels rabassaires fou assumida per advocats, com Lluís Companys, vinculats amb el republicanisme catalanista, que maldava per crear un lligam entre sindicalisme i opció política. L'ensulsiada de l'anarcosindicalisme facilità l'articulació del moviment rabassaire, principalment al voltant de Barcelona, i la creació l'any 1922 de la Unió de Rabassaires i altres conreadors del Camp de Catalunya. La Ur neixia, doncs, esperonada pels polítics (13), interessats, si més no, per assegurar-se una sòlida base electoral, i amb la voluntat de federar les diferents societats locals i comarcals que s'havien anat creant.

El programa reivindicatiu de la Ur es fonamentava en el principi axiomàtic de que "només el treball crea drets efectius per a la possessió i usdefruit de la terra". Tanmateix, els objectius (14) pregonats en la magna assemblea del teatre Marí de Barcelona s'adeien més als corrents radicals, que no pas revolucionaris. Al capdavant, la finalitat era de facilitar l'accés a la propietat de la terra, per la via legal i indemnitzant els propietaris, i consolidar l'explotació familiar a través de la petita propietat.

Els propietaris de l'acsi, però, no baixaren del ruc i insistiren en la llibertat absoluta en matèria de contractació bo i repetint la cantarella seràfica de la parceria, així com en el respecte sagrat de la propietat de la terra. En aquest sentit, el nou president de l'acsi, Carles de Fortuny, escrivia, el mes de febrer de 1923, a la revista de l'esmentada entitat:

"L'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, estrany a tota política que no sigui la defensa sagrada dels interessos que d'una manera o d'altra contribueixen a fer que la terra doni els seus fruits per a la prosperitat del país, no regatejarà el seu aplaudiment entusiasta a tots aquells que prenguin part en la seva defensa, sigui quin sigui el camp on militin, com tampoc, per un temor infantil a la lletra dels seus estatuts, no deixarà de combatre a sang i foc aquella política que obertament o encobertament vulgui minar allò que considerem la base i fonament de tota societat civilitzada, o sigui el respecte a la propietat". (citada per A. BALCELLS, 1983, p. 106, nota 19)

La posició irreductible dels propietaris caldejà els ànims de la nova organització i "LA TERRA", el seu portaveu, pujà el to de la polèmica durant l'estiu. Així, el 18 d'agost deia: "Oh, Segador! ¿Quan et recordaràs que la falç, a més de segar el blat pot segar el coll dels teus botxins? Apunta't amb els teus germans, prepara't per quan vingui el dia" (Idem).

El dia, però, encara trigaria. El "pronunciamiento", setmanes després, del Capità General de Catalunya, Miguel Primo de Rivera, encetaria una dictadura militar de set anys de duració.